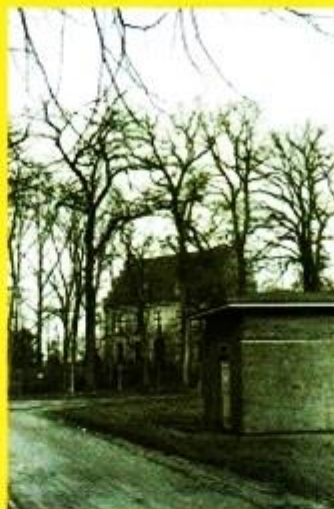
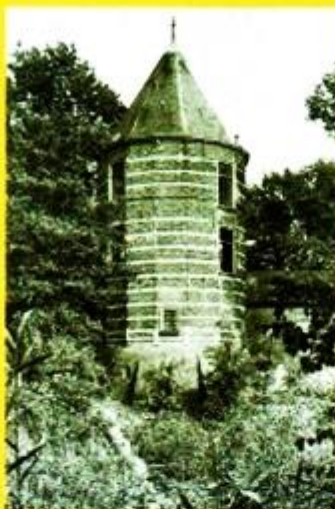

Old Pijs

Lijfblad van de Heemkundekring Bergh
maart 2010

No 75

De joodse gemeenschap in Bergh

הקהילה היהודית בברג

הקהילה היהודית בברג (Bergh)

מאת: יאן הוגאקר (Jan Hoogakker)

פורסם בכתב העת Old Ni-ys, שנה 28, מספר 75, מרץ 2010

בהתחלה

על בסיס הסיפור שלהלן אעביר אתכם דרך שבע מאות שנים של חיים יהודיים באיזור ברג (Bergh) לשעבר. שבע מאות שנים...? כן, כי כבר בסוף המאה ה-13 הייתה כאן קהילה יהודית קטנה.

מבוא

יוסף, בנו של המלומד ירוחם הלוי, התגורר שם בערך בשנת 1296 והוא קנה בין השאר בית בקולן (Keulen). יצחק ונתן בן יצחק הכהן גרו בעיר בין השנים 1304-1309. בתקופה 1309-1310, נאמר כי ליהודי הבורגונדי ממשפחת אבלון (Abbelone), נקרא על שם העיר אבלון (Avalon, בלטינית עבור Aballo), היה בית עבוט בברג. בהדרגה נוצרה קהילה יהודית קטנה. למרבה הצער, לא ידוע דבר על התושבים היהודים באותה תקופה. במהלך מגיפת הדבר (המגיפה השחורה או המוות השחור) בשנים 1349-1350 הואשמה הקבוצה הקטנה הזו במגיפה, כמו בכל מקום אחר, וכתוצאה מהטבח שנעשה בה נמחתה כנראה לחלוטין.

שלושים שנה לאחר מכן הכריז האדון התשיעי של ברג כי: "יהודים, לומברדים, נוכל לקבל אותם מתי שרק נרצה". דבר מדהים ה"הודאה" הפתאומית הזו. בבעלותו של היהודי קראכט (Cracht) ולאחר מכן של אלמנתו, כבר הייתה חלקת קרקע "דה גיר" (de Geer) לפני 1432, השייכת לאחוזת שטיינברגן (Steenbergen) בכפר סטוקום (Stokkum). חלקת אדמה זו נמכרה בשנת 1432 להנדריק ואלייט וורמץ (Hendrik en Alijt Wermtz).

האזכור הבא של התיישבות יהודית לאחר 1432 אנו מוצאים בשנת 1567. באותה שנה התגורר אחיו של הרופא הידוע מזוטפן (Zutphen), יוסט סוויצר (Joesth Sweitzner) ביס-הירנברג (s-Heerenberg). ב-1655 ויתרו לתושב ברג, יהודי בשם יעקב היימסן (Jacob Heymsen), על חובו (מס), כנראה כתוצאה מעוני. בדרך כלל התרומה או המס היו שנים עשר גילדן בשנה. אנו מוצאים במסמכי בית המשפט משנת 1664 ממשפטו של יוהאן ואן שריק (Johan van Schrieck) משהו אודות יהודי בשם סלומון אייזיק (Salomon Isaac), זגג, שנולד וגדל ביס-הירנברג.

בשנת 1720 חי יהודי בשם סנדר היימנס (Sander Heijmans) שב-1723 הואשם בתכנון גניבה. בשנת 1734 היה זה יהודי בשם אברהם אליאס (Abraham Elias) שגר או היה גר בברג, וגם הוא היה מבוקש על גניבה. משנת 1756 עד 1815 (סוף השלטון הצרפתי) קיים פנקס ילודה שבו מופיעים היהודים הבאים:

- יצחק סימונס (Isaac Simons) ורעייתו פס לסריווס (Pes Lesserius) עם שני ילדיהם וחמם ברנדט גודשלק (Berndt Godtschalk)
- מאייר נתן פרנק (Meijer Nathan Frank) וסבילה סנדרס (Sebilla Sanders) עם שבעת ילדיהם,
- דוד כהן (David Cohen) ווגל סימונס (Vogel Simons) ובנם נתן (Nathan),
- היימן סנדרס (Hijman Sanders) ואלי סימונס (Alie Simons) עם ארבעת ילדיהם,
- אהרון לוי (Aaron Levy) ורוזי בנדיקס (Rosie Bennedix) וארבעת ילדיהם,
- שרה לוי (Sara Levy) וקוסל נתן (Kussel Nathan) וארבעת ילדיהם משני נישואים,
- סימון לוי (Simon Levy) ואווה רחל (Eva Rachel) עם בתם בי (Bie)

בשנת 1813 חיו בברג ארבע עשרה משפחות יהודיות, שבע מהן היו במצב פחות טוב וארבע עניות.

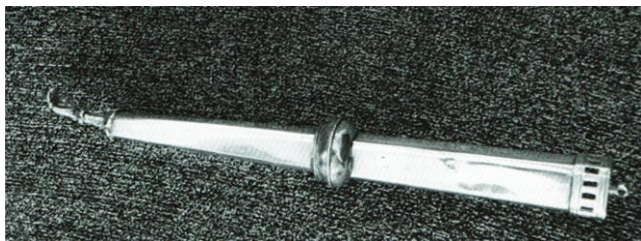
מעט מאוד ידוע על שנות העשרים של המאה התשע עשרה, לא יותר מאשר עיסוקים המוזכרים מן הגורן ומן היקב בשטרי מכירה של קרקע ועץ. כך אנו מוצאים את הספרים יוסף ויצחק מנדל (Joseph en Izaak Mendel), החזן סלומון פרנק (Salomon Frank), השוחט נתן כהן (Nathan Cohen), החלפן (חלפן כספים) סימון איזאס (Simon Izaias) ומישל אופנהיימר (Michel Oppenheimer) נציג מפעל ההגרלות של המדינה. צוות ססגוני שלא היה לו קל בשום אופן. בשנת 1860 התגוררו כאן כשישים יהודים שנאלצו להסתדר עם בית כנסת הרוס לגמרי. לבית הכנסת תפקיד מרכזי בחיי הדת היהודיים ולכן הוא הכרחי בכל קהילה יהודית.

תולדות בית הכנסת

המילה בית כנסת (synagoge) נגזרת מהיוונית "סונאגוג" (מקום מפגש). זהו המבנה שבו מתכנסים היהודים לפולחנם, לתפילתם ולחינוך הדתי. כמוסד, בית הכנסת מוכר בפזורה היהודית (ראה נספח) עוד מהמאה הראשונה.

בקהילות ישראל (Israelitische gemeenten), שיש להן מידה גבוהה מאוד של עצמאות, בית הכנסת או ה"שול" (sjoel) הוא היסוד המאחד. לפי התלמוד (אוסף מצוות וחיבורים), בית כנסת חייב לפנות מזרחה לכיוון ירושלים. מעט יצא מזה בפועל. אבל פנים בית הכנסת הוא בכל זאת העתק של המקדש בירושלים שחרב בשנת 70 לספירה – בזה הקפידו על הכללים.

המשמעות היא, בין היתר, שארון הקודש (ארון שבו שמורות מגילות התפילה) מוקם ישירות מול הכניסה ומופרד מהציבור באמצעות פרוכת. בערך באמצע בית הכנסת נמצאת הבימה (הגבהה), שם קוראים בתורה. התורה, ראה את חמשת הספרים הראשונים של התנ"ך שלנו, הוא אוסף של חובות (248 במספר) ואיסורים (365 במספר). ונוכרים גם

ה"ידיה" (יד) מבית הכנסת של ברג (בבעלות פרטית)

המצוות של משה. במהלך קריאת הטקסט מהתורה נעשה שימוש במה שנקרא "ידיה" ("jatje") להצבעה על הטקסט. ידיה כזו הייתה ידית כסף ועליה יד כמציב. אסור היה לגעת בתורה.

כמו בבית המקדש, הנשים מופרדות מהגברים. יתר על כן, עליהם לשמור על מרחק גדול יותר מארון הקודש מאשר הגברים. מקומם בבית הכנסת נקרא לכן גם בית כנסת לנשים. נשים, דרך אגב, אינן חייבות לבקר בבית הכנסת.

פיסה מההיסטוריה של בית התפילה היהודי

ההיסטוריה מלמדת אותנו שלפני העידן הצרפתי (1796) לא עלה הנושא של צורך בבית תפילה לעדה הישראלית (Israelitisch kerkgenootschap) בהולנד. כל קהילה הייתה אוטונומית והובלה על ידי פרנסים (ראשי קהילה).

עצמאות זו הגיעה לקיצה כאשר המלך לודוויק נפוליאון בשנת 1808 הביא את כל המועצות תחת מינהל אחד: מה שנקרא "מועצת בתי התפילה העליונה" (Opperkerkeraad או Opperconsistorie). בשנת 1813 הוקמו ארבע מועצות בתי תפילה אזוריות, באמסטרדם, ברוטרדם, בזבולה (Zwolle) ובלאווארדן (Leeuwardn).

המלך ויליאם הראשון המשיך בריכוזיות זו. מכאן ואילך נאלצו המועצות להגיש בין היתר את המינויים, התקנות והתקציבים שלהן למשרד הפנים.

ניהול בתי התפילה הופקד משנת 1814 בידי "הוועדה לענייני העדה הישראלית" ("Commissie tot de zaken der 'Israëlieten" שמושבה בהאג, משנת 1817 נקראה הוועדה הראשית (Hoofdcommissie), זו הייתה החוליה המקשרת בין השלטון האזרחי לאוכלוסיה היהודית.

בשנת 1821 נקבע תקנון לקהילות ישראל בארצנו. בתקנון זה נקראה קהילה יהודית: בית כנסת (synagoge). הוקמו ארבעה עשר תחומי שיפוט (ambtsgebieden), שנקראו איזורים (ressorten). לכל איזור הייתה עיר ראשית עם בית כנסת ראשי שנשלט על ידי פרנסים. לאחר הפרידה מבבלגיה נותרו שנים עשר איזורים. במקומות פחות חשובים נוסד מה שנקרא בית כנסת היקפי (ringsynagoge) שהתבסס על המנהיגים (kerkvoogden) ששימשו כמועצת בית התפילה ולבסוף במקומות קטנים יותר בית כנסת משני (bijnsynagoge) או בית תפילה משני (bijkerk) שבראשם הממונים (kerkmeesters).

בית הכנסת בעירנו היה בית כנסת משני כזה. כדי להיות מסוגל לדאוג לכל האינטרסים של האיזור, כל ענייני בתי התפילה היו בפיקוח אסיפת האיזור. ההנהגה הרוחנית באיזור הייתה בידי הרב הראשי, שהחזקתו הייתה מוטלת על כל הקהילות באיזור. זה נשכח לפעמים בגלל העוני שנמצא בכל מקום, כפי שעולה ממכתב ההתראה הרשמית שקיבלה 'ס-הירנברג ב-5 באפריל 1836 ממושל מועצת המדינה של מחוז גלדרלנד. בהודעה נכתב: "הרשלנות שנעשתה מצד מספר קהילות בתי תפילה של העדה הישראלית בגין תשלום התרומות המגיעות לאחזקת הרב הראשי, אשר עדיין לא בוצעו על ידי קהילת 'ס-הירנברג עבור שנת 1835 15.00 פלי ועבור 1836 15.00 פלי."

עם התיקון החוקתי של 1848 - לפחות על הנייר - ההפרדה בין כנסייה למדינה נפסקה. אולם זה לא שינה הרבה עבור הקהילה היהודית, כי הכוח שנתנה הממשלה לוועדה הנ"ל המשיך להיות מורגש גם בשנות השישים של המאה התשע-עשרה.

בשנת 1870 קיבלה העדה ההולנדית-ישראלית תקנות חדשות. המהות של זה הייתה שהעיריות הבודדות הפכו שוב אוטונומיות פחות או יותר. תחומי השיפוט נותרו על כנם עם משימת המינוי של רב ראשי. הנציגים נבחרו לוועדה המרכזית לעניינים הכלליים של העדה ההולנדית-ישראלית. הועד המנהל הקים את הוועדה הקבועה, שדאגה לאינטרסים היהודיים במובן הרחב של המילה מול הממשלה.

עמוד השער של התקנות משנת 1864
בבעלות פרופ' מ.ה. גאנץ (prof. M.H. Gans), אמסטרדם

האיזורים המשיכו לשמור על החלוקה הישנה. גלדרלנד, למשל, הכירה כהיקפיות את דוטינכם (Doetinchem), זוטפן (Zutphen), ארנהם (Arnhem), ניימיכן (Nijmegen), דוסבורג (Doesburg), גרונלו (Groenlo), קולמבורג (Culemborg), זלטבומל (Zaltbommel), אלבורג (Elburg) ולוכם (Lochem).

לאחר מלחמת העולם השנייה, הקהילות היהודיות הפכו כה קטנות עד שהתקנות החדשות של מאי 1952 אפשרו לוועדה המרכזית למזג קהילות. כך התמזגה הקהילה שלנו עם זו של דוטינכם (Doetinchem).

בית הכנסת של ברג

בית הכנסת הראשון בעיירה שלנו היה בית כנסת ביתי, שנבנה בשנת 1793. היה בו מקום ל-28 מתוך 48 בני עדת ישראל שכבר חיו כאן. לא ידוע (עדיין) מתי נבנה בית הכנסת הקבוע. ודאי שזה היה קיים כבר בשנת 1801, כי כאשר נסללה הסמטה לבוטסלרסבורג (Boetselaarsborg) "למעט החלק שלפני בית הכנסת", כך ניתן לקרוא.

סמטה זו מתייחסת לקטנבורג (Kattenburg), המקום בו עמד בית התפילה היהודי כמעט 150 שנה. מדוע החלק הזה לא היה סלול? ניתן לחשוב על מחסור בכסף, הן בקהילה והן בהנהלת בית התפילה. אנו יודעים שלקבוצה הקטנה הזו היה חוב של 285 פלי - עם ריבית של 5 אחוזים. זו הייתה ריבית גבוהה וחוב כבד למדי. ב-1809 התלוננו מנהיגי בית התפילה על עוני נורא; ארבעה עשר חברי הקהילה בקושי הצליחו לפרנס את כל החברים. בשנת 1828 היה לאחד החברים חוב של 0.80 פלי שלא ניתן היה לגבות בגלל העוני החריף. זה אכן מתאר את המצב.

ממקורות שונים עולה כי בתקופה 1808-1828 מונה על ידי הקהילה היהודית בברג מורה בשם אברהם מרקוס (Abraham Marcus) (נולד ב-1752). הכנסתו השנתית של 300 פלי הייתה צריכה להיות משולמת על ידי הקהילה המקומית. זה לא היה הישג קטן כשחושבים שבאותם ימים הרוויחו מנהלי עבודה בין 60 ל-75 סנט לשבוע. הקהילה נאלצה לצורך כך לפטר את המורה שלה לדת כדי להיות מסוגלת לשמור מספיק כסף לספק שירותים בבית הכנסת.

רק בשנת 1848 הופיע שוב מחנך דתי, מרקוס איזאק סרדינר (Marcus Isaak Serdiner). הוא נולד בפולין, הגיע לברג מאאלטן (Aalten) ושהה עד 1851 לערך. בין יולי 1854 לספטמבר 1855 שוב היה לקהילה היהודית מורה: נתן יעקב מולר (Nathan Jacob Muller), יליד 1833 באמסטרדם. הוא עזב לגרונלו (Groenlo). בין השנים 1855-1866 מזכירים הרישומים העירוניים של ברג שיש בית כנסת בברג, אך אין מורה.

כמו כל בניין, גם בית הכנסת נזקק לתחזוקה. בפועל כמעט ולא יצא מזה כלום. גם לחברי הקהילה וגם להנהלת בית התפילה היה חסר כסף. הרצון היה קיים, כמובן, אבל לא ניתן היה למצוא את ההון שנדרש להשקעה בתחזוקה גדולה משום שהעיירה הענייה לא יכלה להרשות זאת לעצמה.

כך מצאו עצמם המנהלים מתמודדים עם שתי בעיות: נדרש בית כנסת חדש ונדרש תקנון חדש לקהילה. התקנון נכנס לתוקף בשנת 1864. בית הכנסת החזיק מעמד מעט יותר.

שנת הבנייה 1865

בשנה זו מחליטה הנהלת הקהילה להרוס את בית הכנסת ולבנות חדש במקומו. בסוף ספטמבר 1865, מתבקש המפקח-אדריכל והנגר-אומן א. טה ויל (A. te Wiel) באזווין (Azewijn): "להכין שרטוט ומפרט עם תקציב לחידוש או בנייה מחדש של בית התפילה הישראלי ב-ס-הירנברג."

בית הכנסת נמדד ב-4 באוקטובר וטה ויל מגיש מפרט מסודר. ההוצאות שלו הסתכמו ב-16 פלי, כש-50 אחוזים מהסכום הזה שולם רק ב-26 באפריל 1871 ו-50 אחוזים הנותרים ב-30 ביוני 1871. אשראי של כמעט שש שנים! זה כנראה היה הרבה מאוד זמן גם עבור הנהלת בית התפילה באותם ימים. מה הייתה הסיבה?

תצלום של משפחת טה ויל (Te Wiel) ב-1885 בקירוב. יושבים: האדריכל ארנולדוס (1824-1898) ואשתו ג'והנה לוקסן. עומדים: הבנים תיאודורוס, ארנולדוס וברנרדוס.

טה ויל הגיע בתקציב שלו לסכום של 1980.65 פל', כך אנו קוראים בבקשה לסיוע שהוגשה ב-28 בדצמבר 1865 לה.מ. (הוד מלכותו) המלך וילם השלישי. למרבה הצער, לא צורפה לבקשה זו הצהרת ראש העיר לאימות נכונות הבקשה. לפיכך, ב-28 בינואר 1866 ביקש יושב ראש בית הכנסת המרכזי בניימגן (Nijmegen) לעשות זאת בכל זאת, ובעיקר להגיש ללא תשלום.

כך אכן קרה ומועצת בתי התפילה המשיכה לקוות שהתמיכה המבוקשת תהיה גבוהה מספיק. זה היה ידוע שלפי צווים מלכותיים שונים, לפחות 75% מהתקציב צריכים היו להיות קיימים במזומן כדי לזכות בסבסוד לבנייה.

לפני בניית בית הכנסת

ב-10 במרץ 1867 כתבה מועצת בית התפילה לוועדה הראשית בהאג, וקבעה שהיא פעלה בחריצות למען המטרה, מתוך מודעות לרצונה לבצע את העבודה הבלתי נמנעת בבניין בית התפילה שלהם, ובהתחשב במהירות הנדרשת לכך. שבני הקהילה יאספו

400 פל' ממשאביהם, שעם חסכון של 200 פל' שנצבר מוקדם יותר יסתכמו ב-600 פל', שמנוי לתרומות מרצון, המוחזק בקרב לא מאמינים בתוך קהילה זו מסתכם ב-200 פל' שעם זאת יגיע בקרוב למספר של 300 פל': מאמינים מבית ומחוץ לארץ כבר הבטיחו ובחלקם כבר קבעו שתרומתם תסתכם לפחות בסכום של 400 פל', כך שהגירעון הוא לכל היותר 200 פל'.

לפי הנהלת בית התפילה, המורכבת מהיו"ר הרטוג גודהארט (Hartog Goedhart) והגזבר-מזכיר מ.ב. אופנהיימר (M.B. Oppenheimer) הסכומים האלה אכן מניבים ביחד את ה-75 אחוזים הנדרשים מ-2,000 פל', אבל בהאג חשבו אחרת. ב-15 במרץ 1867 הגיעה הדחייה הידידותית: רק אם הסכום יהיה קיים לפני ה-1 ביוני 1867 תטופל הבקשה שוב, לאחר מועד זה לא עוד.

פרצה פניקה מהיכן משיגים בזמן קצר כל כך את הכסף? למזל של הקהילה היהודית היו אנשים שהבינו את מצב החירום, הוקמה ועדה 'עבור בניית בית הכנסת'.

לפי העיתונות המקומית באותם ימים כללה הוועדה: אנשים אציליים מאד. הוועדה קבעה לעצמה כמטרה 'לעשות את העבודה הרצויה ביותר: להביא את שיקום בית הכנסת הרעוע של הקהילה ההולנדית-ישראלית לידי מימוש'.

הוועדה הוקמה ב-20 באפריל 1867 והורכבה מהאדונים הבאים:

מר ל.כ.י.ואן ניספן (Jhr. Mr. L.C.J. van Nispen), גמלאי, רפורמים-הולנדים (Ned.Herv.)

הברון ס.ואן הוגנפוט (Baron C. van Hugenpoth), ראש העיר, קתולי רומאי (ראש העיר בתקופה 1856-1894)

פ.האגניוס (P. Hajenius), איש רפואה, רפורמים-הולנדים

ת.ו.ב.רודינג (Th.W.B. Roding), ד"ר לרפואה, קתולי-רומאי

א.רוטגרס ואן דר לוף הבן (A. Rutgers van der Loeff jr), כומר, רפורמים-הולנדים (כומר בתקופה 1876-1864)

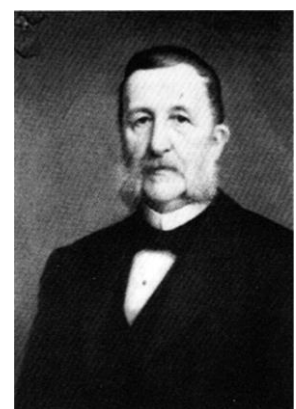
ראש העיר שימש כיושב ראש והכומר כגזבר. בולט האחוזה הגבוהה של החברים הרפורמים-הולנדים בוועדה זו וגם המחסור באנשי דת קתוליים בולט. האם על הקבוצה האחרונה הזו נאסר להשתתף? אולי לא שאלו אותם?

ב-31 במאי 1867 שלחה מועצת הכנסייה מכתב נוסף להאג עם השאלה מתי אפשר לצפות 'לתועלת הנראית באופק'. לבקשה זו צורפה הכרזת התאגדות הוועדה הני"ל ודו"ח בלתי חתום על המצב בקהילה היהודית דאז. קטע מתוך דו"ח זה: 'הקהילה היהודית מורכבת

מ-17 בתי אב, שמחציתם בממוצע מתקיימים בקושי והשאר, משאירים את ילדיהם מאחור בדרך מוזרה, כדי לתת

המזכיר הכומר א. רוטגרס ואן דר לוף (A.Rutgers van der Loeff)

ראש העיר, יו"ר הוועדה, הברון ס.ואן הוגנפוט (Baron C. van Hugenpoth)

מענה לצרכים שלהם. הם שייכים לנוקמים ביותר. 20 ילדים, בסכנת חיים, נכנסים לחדר בית הספר שלהם, שם מלמד אותם מורה לדת שהוא גם זמר וגם שוחט". (במקור: "חותך בהמות") ב"חותך בהמות" הכוונה לקצב פולחני (שוחט).

לצערי, חסרים שמות. עם זאת, ייתכן שהכתיבה השפיעה על החלטת האג. התשובה היא דחייה עד 1 בספטמבר 1867 כדי להבטיח שלפני או בתאריך זה לכל המאוחר, הסכום יהיה זמין באופן ניתן להוכחה כדי להיות זכאים לסבסוד.

ב-30 באוגוסט 1867 שוב מזכירים לעירייה כי חלף המועד ונשאל האם הבנייה עדיין ממשיכה. המתח גובר: ב-24 בספטמבר 1867 ערבים שני חברי עירייה לגרעון שנותר. ב-31 בדצמבר 1867 מחליט השר להעניק סובסידיה ממשלתית של 250 פלי לשנת 1867. בינתיים, גם ועדת החמישה לא התבטלה: כפי שעולה מהתרומות, היא התלהבה מהסביבה הקרובה שלה. מר גולדברג (Goldberg) תרם 150 פלי וחברה של העלמה הייניוס (Hajenius) מאמסטרדם 50 פלי. גם הקהילות היהודיות והרבנים באזור ארגנו איסוף או תרומות פרטיות. בסך הכל, פעולות אלו גייסו סכום של 323.05 פלי. הגברת מ. האגניוס (M. Hajenius) היא שיזמה במאי 1867 את הרעיון של הגרלה.

זה נשמע פשוט יותר ממה שהיה באותם ימים: היה צריך לבקש אישור ממשרד האוצר "לערוך הגרלה על מלאכת יד נשית כדי לתרום לעלויות בניית בית תפילה של קהילת ישראל כאן".

רישיון זה הוגש על ידי מר ואן לינהוף (Van Leenhof), גמלאי ידוע. התשובה הייתה: "שמחנו לראות כי ברצונך להעניק סיוע לעירייה הענייה האמורה ולפיכך מוצאת את התוכנית להגרלה מומלצת ביותר". כך ניתן ההיתר.

ארגון ההגרלה היה בידי שש נשים, בהן הגברת ה.ואן לינהוף (mej. H. van Leenhof), הגברת מ. האגניוס (mej. M. Hajenius) והגברת א.רודינג (mej. E. Roding). הנשים הפעילות הללו מכרו 1060 כרטיסי לוטו של 0.50 פלי. לפני ההגרלה הם ארגנו "יתערוכה של עבודות יד של נשים".

ההכנסה הייתה 660.00 פלי וההוצאות 5.39 פלי. התערוכה בת היומיים אורגנה ומפוקחת יום ולילה על ידי משפחת בונגרס (Bongers), כפי שניתן לראות מהחשבון שהגישו: 1 פלי ללילה. בחשבון זה מוזכרת גם רכישת "שוקולד ומוצרי סנטה קלאוס" ("suikelade en Sinderklaasgoed") שכן ההגרלה התקיימה בסוף נובמבר.

בסך הכל אספו חברי הוועדה בפעולות השונות שלהם שנערכו ב-1867 סכום של 860.145 פלי. גם "הטירה לא הייתה אדישה" ("het kasteel liet zich niet onbetuigd"). הוועדה כתבה למספר דמויות בולטות, בהם פורסט לבית הוהנזולרן-סיגמרינגן (Vorst zu Hohenzollern-Sigmaringen). הני"ל הודיע ב-18 ביוני 1868 שניתן לקבל "מתנה של 200 פלי" עבור "הקמה מחדש של בית הכנסת" ("die wieder Herstellung der Synagoge").

תוכניות בנייה ושיפוץ

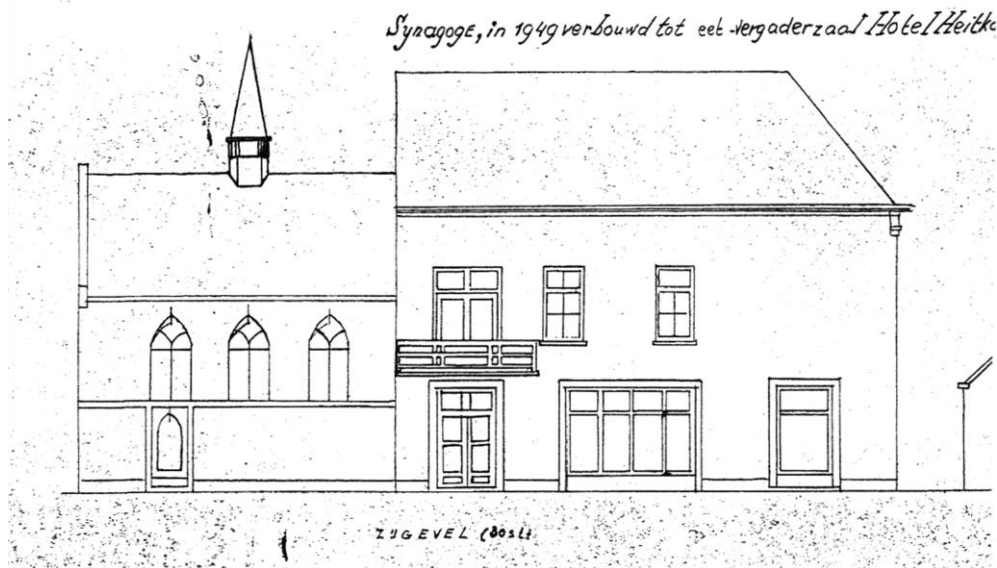
הקהילה היהודית התלהבה מאוד מהתרומות הרבות והם ביקשו מהאדריכל א. טה וויל בינואר 1868 להכין תוכנית, מפרטים ותקציב סופיים למכלול שייבנה מחדש ויגדל. על תוכנית זו, בתקציב של 2557.20 פלי סיפקה חברת רייקסוטרסטאט (Rijkswaterstaat) בדוח מ-6 במרץ 1868, לא מעט הערות.

התוכנית כללה הריסת בית הכנסת הישן ובניית בית כנסת גדול יותר, כולל בית ספר (חדר) ומקווה. לפי חברת רייקסוטרסטאט עדיין היה צורך להגדיל עובי של מספר קירות ו/או לחשב מחדש. גם בעריכת המפרט היה צורך בהבהרות מסויימות. אף על פי כן, אושר המפרט ב-3 ביוני 1868 תחת מספר 892.

ב-7 ביולי 1868 הוצאה סוף סוף הבנייה למכרז ו...נמשכה שוב. זה היה יקר מדי, הרבה יותר מדי יקר, אפילו הרבה מעל התקציב שתואם ב-8 במאי 1868: הסכום כבר עלה ל-3794.60 פלי.

ב-4 באוגוסט משכה הוועדה המייעצת (המענקים) את התמיכה שכבר הובטחה בספק אם צריך להמשיך בדרך זו. האדריכל התבקש לעבד את כל המפרט במקטעים (חלקים השייכים זה לזה) ולבחון אותו מחדש באופן ביקורתי. בסוף דצמבר 1868 הובטחה שוב סובסידיה של 250 פלי ובלבד שהעלויות לא יעלו על 1950 פלי. הערה אחרונה זו הודגשה שוב ב-7 באפריל 1869 על ידי נציב המלך בגלדרלנד במילים: "להשיג את המטרה בצורה החסכונית ביותר". ראש העיר השיב כי הוחלט לא להגדיל את בית הכנסת, אלא רק לשפצו.

אולם, חבר הוועדה הראשית המקביל כתב לנציב המלך ב-1 ביוני 1869, "אנחנו כן רוצים להשאיר את הסובסידיה להרחבה"! ב-7 בספטמבר 1869, הכומר א.רוטגרס ואן דר לוף הבן יכול סוף סוף לקבל את ה-500 פלי הגדול, ה"תמיכה". בעקבות זאת הוחזר האדריכל טה ויל לעבודה. ב-18 בנובמבר 1869, סוף סוף ניתן היה להמשיך בהליך המכרז לבית הכנסת, בביתה של האלמנה הגב' י. בוסמן (mej. J. Bosman), לפי התקציב של 22 באוקטובר 1869, בסך 2,398.08 פלי. התנאי של מכרז זה היה, בין היתר, כי על כל קבלן להעמיד שני ערבים. כל קבלן נדרש להיות ערב לקבלן

שחזור הקיר הצדדי (הצד המזרחי) של בית הכנסת בברג משנת 1871

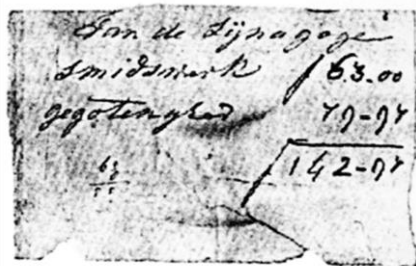
האחר ; היתרון הגדול היה שבכך התקיים שיתוף הפעולה הטוב ביותר שניתן להעלות על הדעת. קבלני עבודות הנגרות היו ו. ינסן (W. Jansen), ו. בומס (W. Booms) ו-ג. ו. ליסטינג (J.W. Liesting), על הבנאות ג. היימן (J. Heijman), על הנפחות ב. הייניק (B. Heinink) ועל עבודות הגג ג. לופס (J. Loefs) שכונה מניח צפחים (leijendekker).

לטובת אוצר הקהילה היהודית נקבע גם כי יש להשלים את העבודה 50 יום מתחילת העבודה עם סעיף עונשין של 1 פלי עד 5 פלי עבור כל יום של חריגה מהתקופה הזו.

ב-"השבועון היהודי החדש" (Nieuw Israëlitisch Weekblad), כרך 5 (1870) מס. 51, קראנו כי :

"ב-11 ביולי 1870 החלה בעניין רב בבניית בית כנסת חדש עם חדר בית ספר ושירותים. גזבר העירייה מ. אופנהיימר הביע כמה מילות תודה לחברי הוועדה (המימון) האצילית. גם ראש העיר לא היה אדיש ואיחל לקהילה סיום מהיר של הבניין. ואכן, ממשיך השבועון, כל זה מספק תצוגה משמחת של הסובלנות הדתית, שהתגלתה כאן.

מההפרש בין הסכום הכולל המתקוצב והמבוצע של 563.72 פלי ניתן להסיק שלאנשים בעירנו היה צורך גדול בעבודה באותה תקופה. אחרי הכל, טה וויל היה אומן טוב מכדי לחשב הפרש כה גדול. או שנמצאו חומרים שהיו עדיין שמישים? ניתן היה לעשות שימוש חוזר של : 15,000 אבנים ישנות שנוקו, 800 רעפים אדומים, האמבטיה, הצריח, שתי דלתות, אחת לשירותים ואחת כסגירה בראש המדרגות לבית כנסת לנשים (עזרת נשים), קורות למדרגות לקומה העליונה ותמיכת היסוד, נקראת פורן (poeren).

באיסוף נכלל :

858.05 פלי בהגרלה ובתרומות,
200 פלי מתנה מהנסיך צו הוהנצולרן,
500 פלי סובסידיה מהממשלה,
200 פלי נאספו ב-1865 וקודם לכן והכל מסתכם ל-1758.05 פלי.

הגירעון של 76.31 פלי נובע ללא ספק מהקהילה היהודית.

ההתחשבות לא נעשתה תמיד עם חשבוניות מודפסות מראש, כפי שעולה מדף העבודה של הנפח הייניק.

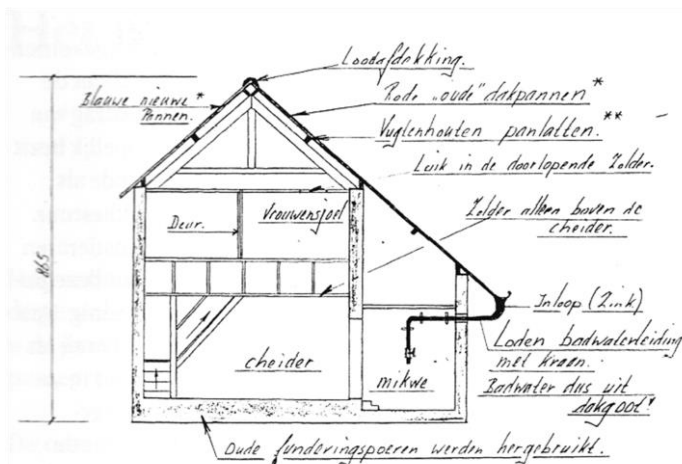
החניכה

איננו יודעים אם הבנייה הושלמה תוך 50 ימים. על פי "השבועון היהודי החדש" (Nieuw Israëlitisch Weekblad), כרך 6 מס. 47 מ-8 ביוני 1871, התקיימה חנוכת בית הכנסת ב-10-הירנברג ב-2 ביוני 1871.

החזן י.א. קלירקופר (I. E. Kleerekooper) מזוטפן (Zutphen) הוביל את טקס ההקדשה לאחר שראש העיר מסר את שטר הבעלות על בית הכנסת להנהלת בית הכנסת.

נוסח הניגון התאים מאוד : "ואהבת לרעך כמוך". הכומר א. רוטגרס ואן דר לוף הבן הוסיף :

שהוא קיווה שבניין בית הכנסת הזה ימשיך להתקיים עוד זמן רב כאנדרטה לסובלנות דתית, והוא גם חשב, ובצדק, שהבניין הזה : הפך לנבואה של אנושיות ודת אמיתית".

שחזור חתך רוחב של בית הכנסת של ברג משנת 1871

החזן אייזיק אליאס קלירקופר (Isaac Elias KleerKooper), נולד באמסטרדם ב-1836. הוא עבד כמפקח בשר ודגים בזוטפן, שם נודע כמחמיר מאוד. לדברי הכרוניקה, החזן היה במצב בריאותי ירוד. הוא נפטר בשנת 1896 בזוטפן.

ב-20 ביולי 1871, ראש העיר, יכול היה ללא ספק עם אגרות רווחה, להודיע לנציב המלך בגלדרלנד שהחשבון המאושר והאחריות על בנייתו מחדש של בית הכנסת של ברג נשלחו וכי בית הכנסת החדש מבוטח מפני שריפה.

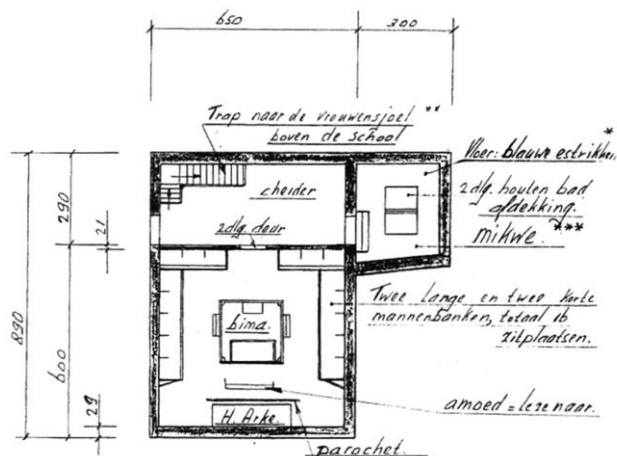
שיחזרתי את בית הכנסת על בסיס המפרטים השונים של טה ויל וזה הראה עד כמה בית הכנסת בעצם היה קטן. רישום המקרקעין מזכיר: קטע H מס. 134 בית תפילה וחצר 62 כ"א (62 מ"ר) (ראה איורים 6, 7, 8).

התקופה 1871-1949

לרוע המזל, מנהיגי בית הכנסת מ.אופנהיימר וה.גודהארט לא הורשו ליהנות מבית הכנסת המשופץ שלהם לאורך זמן.

שרה פרנק (Sara Frank), אשתו של אופנהיימר, נפטרה פחות משנה לאחר מכן, ובעקבות זאת הוא החליט לעזוב לרוטרדם. הרכוש (Have en goed) נמכר תמורת 456 פלי כולל יכול תפוחי האדמה הקיים; הבית שלו ברחוב קלן (Kellenstraat) הושכר לאברהם שטראוס (Abraham Strauss), קצב. הרטוג גודהארט שגר גם הוא ברחוב קלן, נפטר בשנת 1881 בגיל מופלג לאותם ימים, בגיל 74.

ב-23 במרץ 1876 שאל התובע הציבורי בזוטפן את ראש עיריית ברג:

שחזור תכנית קרקע של בית הכנסת בברג משנת 1871

האם תקנות בית התפילה הישראלי של יס-הירנברג אוסרות על זיהום אותו בית תפילה וכתוצאה מכך היריקה בה והטלת טבק לעיסה אסורה? שכן באופן כללי יריקה על הרצפה די שכיחה בבתי תפילה.

ראש העיר כתב בתשובה שאין תקנות מיוחדות, אבל הוא המשיך: מנהל בית התפילה גודהארט עדיין מבקש להעמיד לדין את מאייר זואב (Meijer Zwaab) בגלל שירק בכוונה וגרם להפרעה בפרקטיקה הדתית.

התובע דחה את האישום בטענה שאין סעיף רלוונטי בתקנון. אנחנו עדיין מכירים את מאייר זואב מהמאמר של ג'ון תיובן (John Thoben) ב-Old Ni-j's מס. 18 (תרגום בסוף חוברת זו). הכעס שלו, שנגרם מכל סיבה שהיא, נעלם מזמן כשאנחנו פוגשים את זואב בשנת 1889 כגזבר הנהלת הקהילה וב-1913 כיו"ר עם ליאופולד שטראוס (Leopold Strauss) כגזבר-מזכיר.

ידוע רק מעט מהתקופה 1871-1949. נשתמר הסכם (16 ביולי 1889) בין קהילת ישראל לבין האלמנה מוטסר (Mutter's). במכתב זה מוסכם שהקיר הימני של בית הכנסת יהפוך לרכוש משותף עבור סכום של 65 פלי. י.כהן (J. Cohen) חתם כיו"ר הנהלת בית התפילה.

אנחנו גם יודעים מעט מאוד על המורים והחזנים הדתיים מתקופה זו. מ-1928 עד 1933 לימד ג'י. פרנק (J. Frank) ומ-1935 עד 1940 אברהם גוד (Abraham Goud). האחרונים גם לימדו בזבנאר (Zevenaar) בתקופה זו; הוא נפטר, רק בן 31, ב-1941, ורבים התאבלו עליו. לאחר 1945 בית הכנסת כבר לא היה בשימוש. ב-23 באפריל 1947 שאל אחד משלושת התושבים היהודים האחרונים שנותרו, מר מ. בלומנדל (M. Bloemendaal), רחוב קלינקר (Klinkerstraat) 25, את בית הכנסת המרכזי בארנהם (Arnhem), האם ניתן למכור אותו לבעל המלון הייטקאמפ (Heitkamp) דאז. כפי שכתב, מאחר שגרים כאן רק שלושה יהודים, ששם: מ. בלומנדל ואשתו והאלמנה זואב. זו האחרונה הייתה אשתו השנייה של מי שהוזכר קודם, מאייר זואב, איתה התחתן ב-1919. ב-1949 נמכר בית הכנסת. הדברים היחידים ששרדו

מבית הכנסת הם שני כתרים מברזל יצוק שתלויים בחדר ישיבות של מלון הייטקאמפ המוכר, יחד עם ה"ידיה". עם האבנים בבית העלמין היהודי, בהם נעסוק בפרק הבא, אלה הם השארית של שבע מאות שנות חיים יהודיים באיזור ברג.

חיפשו

עוד לפני המלחמה סייעו תושבי ברג ליהודים לברוח מגרמניה. חבר המועצה הסוציאליסטי יאן פרמולן (Jan Vermeulen) מ'ס-הירנברג התחייב עליהם. ג'רארד בומס (Gerard Booms) כתב עליו מאמר ב-Berghapedia, האנציקלופדיה הדיגיטלית של ברג.

אלברט זיק (Albert Zieck), יו"ר "חיים בסיסיים מאחורי תיל 1940-1945" (Stichting Leven "achter prikkeldraad 1940-1945" שאל לגביו גם הוא בארגון היימקונדרקרינג (Heemkundekring).

רב יהודי גרמני נעזר דרך תעלת הגבול להגיע ל'ס-הירנברג, שם התקבל על ידי יאן פרמולן.

הקרן האמורה קיבלה לאחרונה תותב יד ימין למוזיאון שלה שהיה שייך לרב. התותבת מתוארכת לשנת 1936. מר זיק מעוניין לדעת מיהו הרב שרצה לברוח לאמריקה ומה היו קורותיו.

הקבורה בקהילה היהודית

איך מתנהלת הלוויה יהודית ומהם המנהגים הקשורים אליה? שאלות שאולי עולות בראשם של החולפים על פני בית הקברות היהודי במעלה דרך זדאם (Zeddamsseweg).

מוצאה של הקבורה היהודית

אי אפשר לומר כמה זמן נקברים יהודים. כאשר אברהם קובר את שרה אשתו במערת המכפלה, מוזכרת הקבורה לראשונה בתנ"ך (בראשית כג, יט) אבל איך קברו הדורות שלפני אברהם לא מוזכר. כשאנו חושבים על קין, נאמר (בראשית ד, ו) "קול דמי אחיך צועקים אליי מן האדמה" ולא מכדור הארץ.

אם נמשיך לקרוא (בראשית לה, ח), אנשים קבורים גם מתחת לאלון, אם לא הייתה מערה פנויה, כפי שהיה במקרה של דבורה, המינקת של רבקה. כך גם נקברה רחל לצד הדרך לבית לחם. (בראשית לה, יט) לצד הדרך? כן, כי בתקופת התנ"ך קבר תמיד הוכר על ידי האבן הלבנה "ציון לנפש" שהוצבה כדי להזהיר את העוברים והשבים שלא לבזות את המקום הזה. והם דבקו בזה, כי הפחד מרוחות ושדים רעים שנמצאים סביב קבר היה מוטמע היטב.

הקבורה היהודית הראשונה

ידוע שהיהודים קברו את יקיריהם במשך מאות שנים במערות או בחללים תת קרקעיים. קברים משפחתיים אלו, שהוצבו במערות התפתחו בירושלים ובהמשך יצאו גם לרומא עד לקטקומבות הידועות.

הקמתו של בית קברות משותף על קרקע פתוחה ומפולסת החלה רק לאחר תקופת המקרא. הוזכר מקום קבורה ציבורי כללי (מלכים ב' כג, ו) ליד נחל קדרון וכן מקום קבורה קהילתי מיוחד להוצאה להורג (סנהדרין ו, ה), אך אלו הם יוצאי דופן.

הקמת בתי הקברות הקהילתיים הללו נוצרה מסיבות מעשיות גרידא בשילוב עם חוקי הטהרה הנוקשים מאוד של הכהנים.

מונחים יהודיים לבית קברות

בתי הקברות הוקמו תמיד מחוץ לעיר, לפחות 50 אמות מהבית הקרוב. לעולם לא יקברו יהודים את מתייהם בגן בית הכנסת או בתוך בית הכנסת עצמו, כי עבור יהודים אדם שנפטר הוא טמא רוחנית. בית הקברות אסור לכומר יהודי, "כוהן" בעברית. (ויקרא כא, א-ד) זו גם הסיבה שמשפחות של כוהנים נקברו בשולי בית הקברות. זה מאפשר לכוהן לבקר בכל זאת קבר של משפחתו, אם כי מופרד בגדר. בתקופת המקרא, מצבות סוידו כדי להזהיר כוהנים לשמור על מרחק.

בית קברות יהודי לעולם לא יכונה על ידי יהודי עם המונח "בית קברות יהודי" אלא עם הביטוי היידי "קייוראָווס" (keiwerowes) הנפוץ ביותר בהולנד. זה בא מהעברית "קבר אבות". בנוסף לביטוי זה, יש להם מספר שמות נוספים עבור בתי קברות, כגון:

"בית עולם" - מתוך קהלת יב, ה: כי הולך האדם אל בית עולמו.

"גן השלום" - באנלוגיה ל"גן עדן".

"בית החיים" - המתייחס לביאת המשיח.

"גוט אורט" - היא גם ביטוי אמיתי בידיש.

מנהגים והרגלים בהלוויות

על המנהגים הללו מסתובבים הסיפורים הטפשיים. מה לגבי זה: המתים מקבלים איתם חוט ומחט, כדי שבתחיית המתים יוכל להתחיל מייד לעבוד או היהודים זורקים את מתייהם במורד המדרגות. את האחרון קל להסביר, כי היהודים, כמו רוב עמי הדרום, רועשים כעת מעט יותר. מתפללים גם בקול על אדם שנפטר, ואז זה נשמע קצת רועש לשכנים.

על פי האמונות היהודיות, צריך לעשות הכל כדי להאריך חיים, אבל לא לסבול. אפילו הלכות שבת נדחות לשם כך. אסור לאף אחד, כולל המשפחה, לגעת באדם הגוסס כדי לא להקדים את המוות או לעכב אותו. כאשר התרחש המוות, הגוף מתנקה מיד לאחר מותו של הנפטר. הניקוי הזה, הנקרא "טהרה", הוא עניין דתי גרידא ובהחלט אסור לביצוע על ידי לא יהודים. לאחר הניקוי, כל המתים לבושים באותם בגדי פשתן לבנים, הנקראים "תכריכים". פשתן לבן, או בימינו גם כותנה, מסמל טוהר, פשטות ומעל לכל כבוד. זה נהוג מאז המאה הראשונה לספירה כשרבן גמליאל השני פסק כך, כי הוא הבין שמשפחות שלמות פשוטו רגל בגלל הטיפול היוקרתי במתייהם. וזה רק כדי להראות כמה הם עשירים.

המנוח מולבש מעל התכריכים שלו בחלוק התפילה שלבש במהלך חייו, ה"טלית". חוטי הטלית (פרנזים) נגזרים ממנה מאחר שהבד אינו משמש עוד כבד תפילה. נהוג לחשוב שזה יביך את המתים אם הבד יישאר שלם. לפני סגירת הארון מניחים שקית עפר מישראל מתחת לראש או מפזרים אדמה על כל הגוף. כך המתים נקברים בישראל. לפני סגירת הארון תולים אחד מחוטי הטלית שנתרו מהארון בצד הראש של הגבר או פיסת בד אם מדובר באישה. זאת רק כדי לציין את מיקום הראש. בדיוק כמו הבגדים, ארון העץ הפשוט זהה לעשירים ולעניים.

מייד לאחר הקבורה יש לשמור על הנפטר ובעיקר לכבד אותו. לאחר מכן אנשים קוראים תהילים, מתפללים ולומדים, כך שהמילה מלווה את המתים במסע לעולם הבא. בימים שאסור לקבור, כגון שבת או יום הכיפורים, ודאי לא משאירים את המתים לבדם, מתים יהודים אינם מונחים; אנשים מאוד מעשיים לגבי זה. הגם שהמת מאופר יפה פניו נותרות לא יותר ממסכה, וגופו הוא, למרות הכל, משהו שהנשמה נעלמה ממנו. למת השוכב שם כבר אין חלק בעולם החיים. לכן בקרבת המת לעולם לא אוכלים, לא שותים ולא מעשנים. הכל דברים נעימים אבל רק לחיים. המוות, לפי ההשקפות היהודיות, הוא רק הפסקה בין חיים לתחייה. ראה שמואל א' ב, ו: ה' ממית ומחיה; תהילים ט, יד: מרוממי משערי מוות...; ודניאל יב, ב: ורבים מישני אדמת-עפר יקיצו. ניתן למצוא את הנבואות המקראיות הללו בחלק מהאמונה היהודית: ... אני מאמין בתחיית המתים באמונה שלמה.

הקבורה

טקס הקבורה, "לוויה" ביידיש, אמור להתקיים ביום הפטירה על פי ההלכה היהודית. עם זאת, החוק ההולנדי חושב אחרת. זמן ההמתנה, גם עבור אזרחים יהודים, הוא לפחות 48 שעות בין מוות לקבורה.

השתתפות בהלוויה היא עניין מכובד מאוד עבור יהודים. זהו מעשה חסד אמיתי: "חסד של אמת" בעברית. הרי המתים כבר לא יכולים לענות על זה.

ההלכה והמנהג היהודי מבקשים ללכת מספר צעדים כשאתה רואה הלוויה יהודית, גם אם המת לא ידוע. לווה אותו עם כמה צעדים אלה; זו דרך אגב המשמעות המילולית של "לוויה".

בבית הקברות יש מטהר או בית טהרה; בעבר התבצע כאן הניקוי, ה"טהרה". כרגע רק ה"מס" (mes) מונח כאן, זה הביטוי ביידיש ל"גופת המת". בבית הטהרה מדברים על מעשיו הטובים של הנפטר ומתפללים. מכאן נישא הארון על ידי הגברים הנוכחים לקבר תוך הגיית מזמור תהילים צא. כשהארון מורד לקבר, אומרים "ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין" (דניאל יב, יג). לאחר הקבורה, לעולם לא מדברים על המתים. זה מתרחש רק בהנחה החגיגית של האבן (המצבה) אחד עשר חודשים לאחר הקבורה. ההלוויה מונהלת מאוד במתינות. בעבר אנשים הביאו פרחים כדי לנטרל את ריח הגוויה החרוף, אבל זה בהחלט כבר לא כך, כי עכשיו אנשים מסוגלים לשמר את הגופה טוב יותר. מתון, כי היהודי אומר: "באת בידיים ריקות, ואתה עוזב את הארץ הזאת בידיים ריקות". לפני שאתה עוזב, המשפחה אומרת: "המתים שלך יקומו לתחייה, המתים שלי יקומו שוב".

האבל

לאות אבל, יהודים קורעים מעט את בגדיהם. אם זה עדיין לא קרה, זה ייעשה בבית הטהרה. ה"קריעה" הזאת נעשית בצד שמאל להורים ומימין לאישה, לילד, לאח או לאחות. זה לא קורה עם בני משפחה אחרים. המשמעות העמוקה יותר של הקריעה הקטנה הזו היא מובנת: היא יכולה ליצור צער על מנת לעבד את האובדן.

המנהג הזה של קריעה הוא עתיק מאוד ומשמש גם לפחד מאוד גדול או כשומעים דברים רעים מאוד. יעקב קרע את בגדיו כאשר בניו הראו את גלימתו המוכתמת בדם של יוסף, ועל כך אנו קוראים גם במלכים א' ו-ב, איוב (איוב א, כ) ומרדכי (מגילת אסתר ד, א) קרעו בגדים כאשר שמעו בשורות רעות.

המצבה

המצבה אינה מסומנת בכתובת. היא נועדה להזהיר את העוברים והשבים: "היזהר ושומר מרחק". המצבה גם מנעה את השימוש בקרקע למטרה אחרת; ככלות הכל, קבר היה והינו, לפי הרעיונות היהודיים, לְנֶצַח.

הברית הישנה מזכירה אבן בפעם הראשונה לאחר שיעקב קבר את רחל אשתו: יעקב הקים אבן על קברה כי שם העצם של הפועל העברי "להקים" פירושו גם "מצבה עומדת", כל יהודי אשכנז קיבלו מצבה עומדת. אלה יהודים מהמזרח. ליהודי הדרום, היהודים הספרדים, בונים מצבה עם אבן שוכבת. זאת בעקבות דיון בתלמוד הקובע שזמן האבל לא מתחיל אלא לאחר סגירת האבן את הקבר. אצל האחרונים האבן כבר מונחת במהלך הקבורה.

הכתובות העתיקות ביותר המוכרות על קברי יהודים הן בנות כשלושת אלפים שנה. למעשה היו אלה סימני אזהרה: "קללה תחול על מי שפותח את הקבר הזה". חמש מאות שנים מאוחר יותר מצבות נראו אחרת: הן סומנו ב-

(1) שם הנפטר

(2) שם האדם אשר הניח את האבן

(3) קללה על ראשם של שודדי קברים.

לאחר חורבן בית המקדש השני בשנת 70 לספירה החלו היהודים לאמץ יותר ויותר את המנהג היווני והרומי של הצבת מצבות עם קישוטים, לעתים הרבה מאוד. הפתגם מאותה תקופה אומר: בתי קברות יהודיים יפים יותר מארמונות. הרב שכבר הוזכר קודם גמליאל השני כבר התעצבן על המצבות העשויות בפאר כי הוא זה שאמר: "אין מקימים מצבה לצדיקים: חכמתם תזכיר לנו אותם". הדבר עשה רושם והתוצאה הייתה צנע.

בשש מאות השנים האחרונות נכתב על מצבה יהודית, בד"כ בעברית: "פה נח" או "פה נטמן". לעתים קרובות מופיע ציטוט מהתנ"ך על מצבה של אישה ופסוקית שם (אקרוסטיכון) מופיעה על קברו של גבר. קודם כל הכותרות, ולאחר מכן השם הפרטי ושם האב. אח"כ אזכור שם האם, זאת מאחר שהיות יהודי נקבע על פי האם. גיל הנפטר ולעתים תאריך הלידה. אם מדובר בקבר של בין היתר צאצאי משה, הנקראים לויים, לעיתים אנו רואים את התוספת "הלוי" או אם מדובר בכהן "הכהן". בזה האחרון נמצא לעתים קרובות כקישוט שתי ידיים מברכות. המשפט האחרון על האבן הוא קיצור, כגון:

תנצב"ה – שמשמעותו: והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים (שמואל א כה, כט).
תמ"ק – שמשמעותו: תהיה מנוחתו/ה קודש
יעמ"ש – שמשמעותו: ינוח על משכבו בשלום

בית הקברות היהודי בעיר ברג

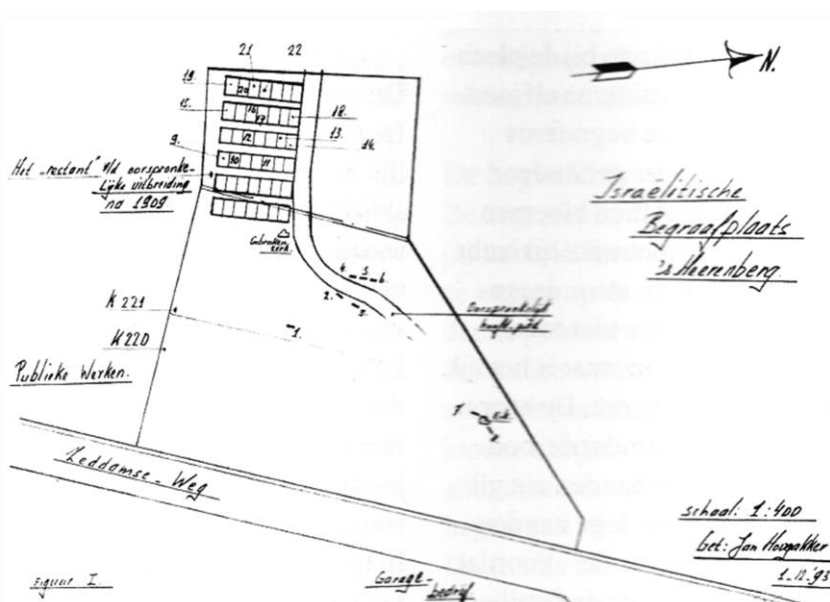
בית הקברות היהודי נמצא בדרך זדאם (Zeddamsseweg) במקום החבוי כיום בסבך, מאז 1752 בערך. תאריך זה נמצא בדו"ח בית משפט מ-1765. בית הקברות היה אז הרבה יותר קטן ממה שאנחנו מכירים אותו עכשיו; אם לדייק, 1500 מ"ר, אבל זה היה רחוק הרבה יותר מ-50 אמות מהבית הקרוב כנדרש בהלכה היהודית. למרבה הצער, לא שרדו מצבות מהימים הראשונים. אולם כן מאוחרים יותר, כפי שניתן לראות מהמפה.

בסקיצה זו אנו רואים שתי תקופות מיוצגות: הראשונה מ-1750 עד 1894 והשנייה מ-1894 ועד היום. תיבה שנייה זו מסומנת על ידי קו מקף-נקודה כפול; הראשון עם מספרי הסעיפים K 221 ו-K 220. שטח זה מכיל את המצבות העתיקות ביותר שעדיין עומדות, המספרים 1 עד 8.

קבר מספר 1 הוא של רחל בת אשר (Rachel bat Ascher) נפטרה ב-19.06.1846; כ"ו סיוון ה'תרי"ו (5606) הוא התרגום היהודי של תאריך זה, כאן אנו קוראים: "היא הושיטה ידה לעשוקים ואל הנוקמים. אישה כנה ומתוקה. היא הלכה בדרך השלמות, עשתה צדקה כל ימיה וגידלה את ילדיה לתורה ו..."

קבר מספר 2 שייך לוילהלמינה צימרמן (Wilhelmine Zimmermann), צעירה בת 34. היא נולדה באוצנרת (Otzenrath) ונפטרה ב-31.05.1861.

קבר מספר 3 הוא העתיק ביותר שניתן לזהו. הוא של נתן אברהם פרנק (Nathan Abraham Frank), שנפטר ב-07.08.1832. לקבר זה מבנה טקסט מעניין ביותר: "נתן כתר מלכות בראשי". בהמשך האותיות הראשונות של משפט בעברית יוצרות את השם נתן אברהם: "נקומה ונספרה על איש פעלים, תמתו וישרו נשמר לבנים, נח גופו תחת רגבי אדמה, אך נפשו השמימה עלה, ברום גן עדן ילכו לפניו, המעשים אשר עשה בחייו". ובהמשך מופיע: "זה נתן אברהם בן

מפה של בית הקברות על דרך זדאם (Zeddamsseweg)

כ"ה מאיר פראנק זצ"ל (rabbi Meijer Frank z.g.) נפטר ביום ג' יא מנחם ונקבר ביום ד' בו תקצב לפ"ק תנצב"ה.

אחד הקברים העתיקים ביותר הוא גם זה של יעקב (Jacob). משנת 1840: מספר 4 בתרשים. כך קורא הטקסט: "פה נקבר איש אמונים הולך תמים. מעשיו היו טובים ושלמים. השכים והעריב לתורה ולתפילה. שמו נודע לשבח ולתהילה. ה"ה פו"מ כ" יעקב שמעון בר חיים (Jacob Simon ben Chaijem). נפטר ב-26.07.1840 (כה תמוז ה'תר (5600)).

אנו מוצאים גם טקסט מאוד מובהק על קברה של שרה פרנק (Sara Frank) (מספר 5 בתרשים): "הביטו אל שרה תחוללכם. פה טמונה אשת חיל תפארת בעליה ובניה, תמימה וישרה ונעימה במעשיה, לעני ולאיביון פרשה כפיה, לגמול חסד ואמת כל ימיה, ה"ה מ' שרה בת נתן אברהם פראנק ז"ל (Nathan Abraham Frank z.g.) נפטרה ביום ד' ג' אדר שני ונקברה ביום ו' ה' בו שנת תרלב לפק תנצבה-1872.03.13 בשנת 66 לחייה.

את הקברים שתוארו כאן ניתן לראות בתמונה הבאה. משמאל לפנים קבר מספר 1, מרוחקים יותר, משמאל לימין קברים מספר 2, 4, 5 ו-6 והאחרון קבר מספר 3. על קבר מספר 1 ניתן להבחין באופן ברור בשתי האותיות שמשמעותן: "פה נטמן".

צירוף אותיות נפוץ הוא גם של קבר מספר 19, ראה תמונה. כאן שתי האותיות הראשונות מייצגות "פה טמונה", גרסת הנקבה של "פה נטמן", אבל זה לא נשאר נסתר לאורך זמן, כי אם נקרא בהמשך על האבן הזו, אז זה נוגע לאחד הקברים האחרונים, כלומר של סיבילה היימנס-ורטהיים (Sibilla Hijmans-Wertheim) שנפטרה ב-03.11.1933.

הקברים שתוארו לעיל

הקבר של גראף ואן סיבילה עם שתי האותיות עבור: "פה טמונה"

על קבר מספר 3 (ראה מפה למעלה), כפי שנוזכר קודם, ניתן למצוא אקרוסטיכון שניתן למצוא רק על קברי גברים. זהו אקרוסטיכון מאחר שהאותיות הראשונות יוצרות את שמו של האדם הקבור כאן. זהו נתן אברהם שנוזכר לעיל. התמונה למטה היא מבט כללי על קברים 2 עד 6, כשהקבר השמאלי ביותר הוא קבר מספר 2, ראה גם במפה.

פרופילי ה-U מפלדה מסביב למספר קברים הם תוצאה של תיקונים

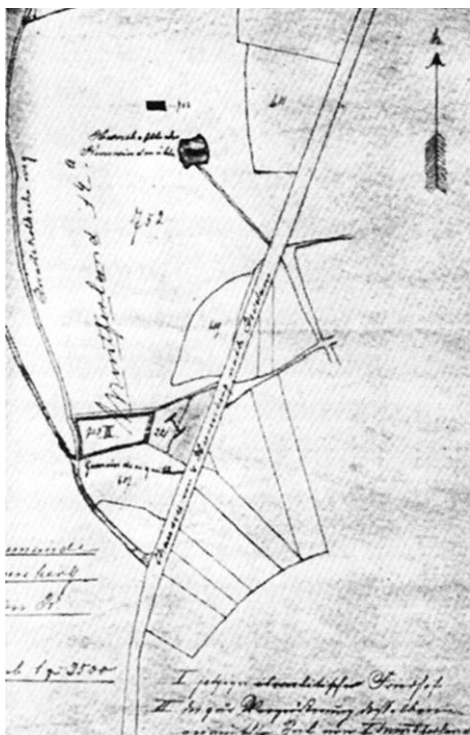
מבט כללי משנת 1995

שאנו חבים למאמצים של טירת ברג (Huis Bergh), במיוחד למנהל הנכסים לשעבר מר פריזן (Vriesen).

ההרחבה של 1894

לקראת 1894 לא היה מספיק מקום בבית הקברות; אז התחילו הבעיות באמת. היה הפחד של חוק ביטוח בריאות (ziekenfondswet) של 1822 עיתון רשמי (Staatsblad) 134 (חדר מתים (Lijkhuisje)) שזה אך נוצר וכעת שוב לא היה כסף לצורך הדחוף של רכישת קרקע להרחבת בית הקברות. גרוע מכך, האדמות שמסביב לא היו למכירה.

החוק הנוכח לעיל, לפי סעיף 12, חייב שבכל בית קברות יהיה חדר מתים. בית הטהרה הזה, כפי שכנתה אותו הקהילה היהודית, היה יקר מדי. אך ביעילות המוכרת נחתם עד מהרה הסכם עם העירייה המתיר את השימוש בביתן של בית הקברות העירוני שהיה בסמוך ושימש בתפקידו מאז 1882.

המפה המצורפת לחוזה. כך נראה המצב: I-221 הוא החלק הישן, צורף אליו II-753 (מוקף בקו מודגש)

האדמות שלא היו למכירה עד אז היו מאז 1826 רכוש של טירת ברג. זאת ניתן לקרוא במכתב לעירייה, מ-5 ביולי 1826. במכתב זה מבקש מנהל הנכסים מר ואן ניספן (de heer Van Nispen): "להתיר להקים טחנה על קרקע במרחק מתאים מבית הקברות היהודי כתחליף לטחנה שהתמוטטה שנה קודם לכן". הוא קיבל אישור, כפי שאנו יכולים לראות היום מגוף הטחנה שעדיין קיים.

אבל בין אם היה זה רכושו של הנסיך של הוהנצולרן-סיגמרינגן, הבעלים של טירת ברג, בין אם לאו, הרחבת בית הקברות היתה הכרחית. בית קברות בגודל של 23 רוד (roeden, יחידת מידה קדומה, כ-12 רגל או 3.6 מטר) ו-92 אמות (?), על פי לשכת רישום המקרקעין, היה צפוף מדי.

הנהלת הקהילה היהודית ביקשה אפוא במכתב מ-4 באפריל 1892 אם ירצה הנסיך לוותר על פיסת אדמה הסמוכה לבית הקברות העמוס מדי. "ללא תשלום בגלל מצבם הכלכלי הלא נוח", לפי יוסף שטראוס (Josef Straus), יושב ראש הקהילה.

באמצעות מנהל הנכסים שלו, הנסיך מורה למר ברייט (de heer Brieet) לערוך סקיצת מצב של השטח, שעלויותיו יישאו על ידי מר שטראוס. זה קורה ונראה שמדובר בחלקה K מספר 753 שגודלה 20 אר (are, יחידת מידה שווה ל-100 מ"ר) ו-70 סנטיאר (centiare). ב-9 במאי 1892 עונה מנהל הנכסים, מר מאיייר (de heer Meijer), למועצת בית התפילה היהודית שהנסיך ישמח למסור את חלקת

האדמה המבוקשת "ללא תמורה כספית". תשובה מהירה מאוד, כך נראה לי. ב-25 במאי הודתה הקהילה לנסיך פון הוהנצולרן-סיגמרינגן על ההחלטה הנדיבה וכי המתנה מתקבלת ב"הכרת תודה עמוקה".

ב-3 בספטמבר 1894, כלומר, שנתיים לאחר מכן, מקבל מר שטראוס חשבון בסך 75.1 פלי עבור תמלול ותרגום חוזה רכישה. החוזה הכולל שבע הוראות שבו מוסדרת העברת חלקת בית הקברות הנכספת כל כך עם תאריך הרכישה הרשמי 22 ביוני 1894. סך העלויות עבור כל העברה זו נשאה על ידי הקהילה היהודית והסתכמו ב-30 פלי מחיר רכישה, בהם נכללים 1.75 פלי עבור התרגום ו-1.62 פלי עלויות משכנתא. זה האחרון קצת יותר יקר בימינו. מחיר הרכישה הנוכח כאן נובע למעשה מעלויות המכירה. ב-18 ביולי 1894 הכל באמת מסודר, כי אז גם לשכת בית המשפט של הנסיך מאשרת את העסקה.

מכירת בית הקברות

בשנת 1909 שוב נזקקה הקהילה היהודית לכסף, מה שעולה ממכירת חלק מבית הקברות ש"נרכש" בשנת 1894 בזול כל כך.

בתמונה הבאה נראה קטע מקווקו שתי וערב של בית הקברות. זהו החלק שהיה אפשר למכור לחקלאי במחיר נחמד. האם לא הייתה זאת מאוד "חשיבה לטווח קצר"? ניח שהקהילה הייתה מתרחבת לפתע? או שיהיו הרבה מקרי מוות כתוצאה ממגיפה? בכל מקרה, אני חושב שהצורך היה חמור מאוד.

תושבי ברג היהודים קבורים בבית הקברות המתואר כאן. ראה את השרטוט של המפה למספור: הקברים 10 עד 22 הם מהצעירים ביותר.

מבט כללי של בית הקברות משנת 1994
מבט לקברים הצעירים ביותר. אלו המספרים מ-9 עד 22: מלפנים משמאל (הקבר עם העמודים) מספר 11 ובקצה הימני מספר 14.
ראה גם נספח 2

הקבר עם כד הלויים [צילום: J.Meurs]

בתמונה הבאה מופיע קבר מספר 10 וזה בהחלט ראוי לציון מאחר שניתן לראות את כד הלויים (Levietenkan). כדים אלו נמצאים רק על קברי לויים. הלויים היו בני שבט לוי בקרב העברים הקדמונים, שעליהם הופקדו השירות בקודש כעוזרים של הכוהנים. כיום זה רב צעיר (jonge priester). את תקנות הלויים נמצא כיום בנטילת הידיים הטקסית בכנסייה הרומית-קתולית.

בית הקברות מאז 1945

לקהילה היהודית שנתרה בהולנד לאחר המלחמה היה בלתי אפשרי לשמור כראוי על כ-250 בתי הקברות שלה. גם לא אצלנו. כיום זה מנהג יהודי טוב להציע משהו כשאתה מבקש משהו. להפתעתי וכנראה לצערן של מר הייטקאמפ (de heer Heitkamp, בעל המלון) היה משהו מאוד מיוחד להציע בתמורה לתחזוקת בית העלמין. זה לפחות היה הרעיון של קהילת ישראל בדוטינכם (Doetinchem), שכללה את ים-הירנברג. הוצע במכתב לעירייה שבתמורה לאחזקת בית העלמין יוענק במתנה הרכוש המוכח האחרון מבית הכנסת של הקהילה היהודית של ים-הירנברג. "כיי", כתבו, "הרכוש הזה כבר נמצא ברשותך מבלי שאולי רצית בכך". אתה עדיין יכול להתפעל מהמתנה הזו, כמובן מותאם לדרישות התקופה, בבית העירייה הישן של ים-הירנברג.

ברור שאם שמים בפניך מחסום תנסה להיחלץ ממנו. העירייה כתבה בחזרה שיש כאן שני נושאים:

- (1) האם לקבל או לא לקבל מתנה.
- (2) ביצוע האחזקה ייעשה כנגד תשלום או לא.

זה כשלעצמו הביא להתכתבות מרתקת מאוד, שאפרט. התוצאה הסופית היא שב-14 בפברואר 1949 קיבלה העירייה בתודה את כתר הנרות מבית הכנסת לשעבר, שנמצא כבר בבית העירייה מזה זמן רב, וכי ביקשו להתעדכן מעט יותר על התחזוקה כדי להיות מסוגלים להעריך איך, מה ומי נדרש לעשות משהו.

התחזוקה

תשי"ט (5 באפריל 1949) עולה כי בתום המלחמה נקברו גם גרמנים בבתי הקברות היהודיים. אלה הועברו לקבורה בבית הקברות של המלחמה בדה פייל (de Peel).

לא לגמרי ברור איך בדיוק התבצעה התחזוקה הזו בשנים שלאחר המלחמה. היה בהחלט ברור כאשר בשנת 1954 טירת ברג דאגה לגורלו של בית הקברות הזה וחתמה הסכם תחזוקה עם הקהילה היהודית בדוטינכם (Doetinchem), שכלל את 'ס-הירנברג. חוזה זה מ-16.04.1954 כלל שטירת ברג תפקח כמיטב יכולתה, תדאג לגידור ולתחזוקה של העצים שבאמצעותם יישמר מקום מכובד ללא הפרעה מסביב לקברים". כך אכן הצליחה טירת ברג בזכות מנהל הנכסים, מר פריזן (Vriezen), לפעול בדרך זו והביאה לבית קברות מטופח. עם זאת צצה בעיה בלתי צפויה שנדרש טיפול בה טרם לקיחת התחזוקה לידיים. ממכתב של הועדה הקבועה לעניינים כלליים של הקהילה היהודית בהולנד מ-1 בניסן

[צילום : J.Meurs]

[צילום : J.Meurs]

הפרות חמורות (Grafschendingen)

בעיתונים דה חלדרלנדר (de Gelderlander) ו-דה גראפסחאפבודה (de Graafschaphbode) מ-15 בפברואר 1957, אנו קוראים את הכותרת: "ונדליזם חמור ב'ס-הירנברג". הנוער גרם להרס בבית הקברות היהודי. אבל זו לא הייתה הפעם הראשונה, כי גם ה-"קרקבלאד פור ברג" ("Kerkblad voor Bergh") כבר מזכיר ונדליזם באבנים בבית הקברות הזה ב-15 באוגוסט 1952. האם שכחו לספר לנוער מה קרה לבני ארצנו היהודים? בכל מקרה, טירת ברג הייתה זו שפרסמה את המקרה ברבים וגם שיקמה את המקום.

בנספח 2 מפורטים מילים/ביטויים בעברית וביידיש הקשורים למנהגים יהודיים בעת המוות.

[צילום : J.Meurs]

התקופה 1900-1940

אני לוקח אותך לשנים שלפני מלחמת העולם השנייה, התקופה מ-1900 עד 1940.

איך היו החיים באותם ימים? האם תושבי העיר היהודים גרו יחד או התפזרו ברחבי העיר? האם הייתה קהילה יהודית מאוחדת? האם הם יכלו לחגוג את חגיגה באין מפריע? האם הילדים היהודים חונכו בבתי ספר יהודיים מיוחדים או ציבוריים ספציפיים? האם יכולת כתושב יהודי להשתתף בחיי הקהילה ללא בעיות? מה היה צריך לעשות כדי להתפרנס? האם היו עסקים יהודיים? מה היו היחסים בין "בעלי חנויות" יהודים ולא-יהודים?

אלו שאלות רבות שכנראה לעולם לא יקבלו תשובה מלאה בהיעדר מקורות לא יהודיים ויהודיים. למרבה המזל, העובדות שנאספו וכמה מסורות עדיין מספקות תמונה מצוינת של הקהילה היהודית שלנו בתקופה הנזכרת.

שילוב?

האב שטראוס והארי מפנים שלג בשנת 1938

בסביבות תחילת המאה אנו מוצאים את ברג כקהילה חקלאית בעיקרה: אנו מוצאים יערות נרחבים, מרעה ואדמות מעובדות. יש שטחי ציד מצוינים נרחבים שבהם עדיין שוטטו הרבה חיות פרא, מאחר שהרבה מסעות ציד שנתיים מאורגנים על ידי בית ברג.

ס-הירנברג הייתה עיירה כפרית, שבה התקיימו מספר ירידים שנתיים וגם שווקים שבועיים. מתוך 1993 התושבים שהתגוררו ב-ס-הירנברג, 38 השתייכו לקהילה היהודית. בקושי שני אחוזים. הייתה השפעה של הקהילה הקטנה הזאת על בני העיירה הקתולים ברובם או להיפך? אני חושב שכן, למרות שאנשים חתרו כבר זמן רב להסתגלות כלפי חוץ. היהודים דיברו בעגה (Achterhoeks) כמו כולם.

יתר על כן, הייתה התחשבות הדדית בחגים. קראנו זאת, למשל, בהחלטת המועצה מאפריל 1905 "שיום השוק של אוקטובר יתקיים שמונה ימים מאוחר יותר בגלל יום הכיפורים". עד כמה טוב או רע היה השילוב, תישאר שאלה שלעולם לא נוכל לענות עליה במלואה. אז בואו נבחן מקרוב את סיפוריו של תושב העיר לשעבר, מר ה. שטראוס (H. Straus), שלמרבה המזל שרד את זוועות מלחמת העולם השנייה.

העבודה והמגורים

כל מיני אמצעים אנטי-יהודיים שהופעלו בעבר הרחוק הביאו למבנה תעסוקתי יהודי טיפוסי.

בגלל פחד מתחרות נאסר על יהודים להצטרף לגילדות. כתוצאה מכך, אפשרויות העיסוק הפכו מוגבלות מאוד. אם מוסיפים לכך את הגבלת חופש התנועה על רוכלים וסוחרים יהודיים, ברור שהתוצאה הייתה עוני רב. כאשר ההגבלות האלה הוסרו בתחילת המאה ה-19, בכל זאת השתנה רק מעט מבחינה חברתית וכלכלית. היה קל יותר להתמקם מבעבר, אבל אפשרויות העיסוק נותרו מצומצמות. המקצועות הישנים כמו קצב, שוחט, סוחר בקר ומסחר נשארו מיוצגים היטב.

העוני ששרר בעבר הגביל מטבע הדברים גם את גודל החברות שיוקמו בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20. עסקים משפחתיים קטנים יצאו לדרכם בזהירות רבה.

ניתן לראות את זה קורה גם אצלנו.

בנוסף לקצבים פעלו בתקופה זו בנק יהודי, בית מסחר גדול לטקסטיל, מפעל לייצור פלסטיק, עסק לחריטת עץ וחנוות אופניים. כל חברה קטנה מרעותה, אבל בכל זאת התקיימה פעילות חדשה. נדון בקבוצות המקצועיות הללו אחת לאחת.

קצבים, שוחטים ומעשני בשר

כשנסודו בסביבות 1895 בתי המטבחים ליצוא, נהנו מכך השוחטים היהודים, קצבי הבייקון והקצבים בעירנו. אחד האיטליוזים הותיקים ביותר נוסד אז. מצאנו פניות של יוסף שטראוס (Joseph Straus) מ-13 באפריל 1886 ושל מוזס ברנד זואב (Mozes Barend Zwaab) מ-26 ביולי 1896. הראשון רצה מעשנה והשני "רוצה לפתוח איטליוז חזיר בבית מספר 45 בפרוזדור ללא קיטור או מכונת עיבוד".

הרשיונות הוענקו, בהתאמה, ב-29 באפריל 1886 וב-2 באוקטובר 1896; השוחטים יכלו לשחוט.

האיטליה של יוסף שטראוס עבר בהמשך לבנו בנימין (נולד ב-22 ביולי 1881).

אביו של הארי, בנימין שטראוס עם שור הפסחא

אישור הבקשה שהגיש איזק כהן (Isaac Cohen) ב-4 באפריל 1905. הוא ביקש היתר "להקים מעשנה של חומרים מן החי, בעיקר בשר וכו'" בבניין שלו ברחוב קלדר (Kelderstraat) מספר 158. (התכוון לרחוב קלן (Kellenstraat)). התאור המסודר שלו, שפשוט עדיין לא היה ראוי לשם פרוט טכני, מתאר: "המעשנה תיבנה מאבן עם דלת ברזל בעובי של 1 ס"מ, הרצפה עשויה אבן, צינור העשן יורכב מברזל ויוזן בנסורת. הגובה 2 מטר 60". ובהמשך: "המעשנה אינה כפופה לחוק הבטיחות". האם הוא חשב כך או שאמנם כך היה? בתשובה כותב פקיד העירייה א. גיסינג (A. Giesing) בעפרון בצד הבקשה: "עוד אחד!"

ב-27 באפריל 1905 מתקיימת ישיבה לשמיעת התנגדויות להקמת המעשנה. שלושה מופיעים. הראשונה יוליה רובנס (Julia Rubens), אלמנתו של לוי רוזנברג (Levie Rosenberg). היא פוחדת משריפה, מאחר שהקיר המשותף שלה "מסיד ורשת", אבל בעיקר מאחר שיש לה כבר כל כך הרבה צרות עם מר כהן, במיוחד מערימת הזבל מאחורי הבית.

פרט מעניין לגבי התנגדות זו הוא שיוליה רוזנברג יכלה להגיע ולהתנגד באותו 27 באפריל אבל לא יכלה לחתום על עדותה בגלל שזה היה חג יהודי (פסח).

גם בעל משק הבקר ת.ו. דרקסן (Th. W. Derksen) התנגד: הוא פוחד שהבקר שלו ייחנק מהעשן ברפת הצמודה. הוא והבקר שלו כבר סובלים כל כך מערימת הזבל של מר כהן.

Handwritten Dutch text from a permit application:
 Ondergeteekende verzucht vergunning tot het oprichten van een rookhuis, tot rooken van vleeschwaren.
 X wees J. Straus.
 Kelderstraat n. 119

בקשתו של יוזף שטראוס

האחרונה מגיעה אלידה טה וסט (Aleida te West) וכפי שודאי ניחשתם, גם היא מתנגדת בגלל ערימת הזבל המוזכרת, וכדבריה: "אה, כן, יכולה בהחלט לפרוץ שריפה".

אך מר כהן לא התעייף מתלונות שכניו וב-7 ביוני 1905 הגיש שוב בקשה לרשיון להמלחת עורות. מפעל המלחה זה, כך כתב, "מורכב משוקת בטון בגובה של מטר אחד וברוחב ואורך של 1.5 מטר. ההמלחה נעשית במלח רגיל", כך ממשיכה בקשתו, "מייד לאחר שחיתת הבקר ופשיטת העור מהגוף. העורות נשארים לכל היותר 2 עד 3 שבועות בשוקת ואז נשלחים מגולגלים. השוקת נשארת בלתי מכוסה".

גם כאן התבררה ערימת הזבל כבעיה ומר דרקסן טען שהוא לא יכול לסבול את צחנת העורות המומלחים, אבל מר כהן קיבל בכל זאת את הרשיון.

בשנת 1932 אנו מוצאים את בנו סימון (Simon) עדיין פעיל כקצב בעסק מודרני, כי אז הוא מצייד את תא הקירור שלו במנוע חשמלי, תא שקודם לכן קורר באמצעות גושי קרח מחנות הלימונדה והגלידה של ון אום (Van Uum) מרחוב מולנפורט (Molenpoortstraat).

Handwritten Dutch text from a permit application:
 Aden
 Ed. de Vries
 Burgemeester en
 Wethouders van
 Bergh.
 Verklaart de ondergeteekten de dat de rookery waar voor hij heeft aangevraagd om vergunning met valt onder de Veiligheidswet
 J. Cohen

פנייתו של יצחק כהן בה הוא מצהיר שאין לו שום קשר לדרישות הבטיחות

שחיטה יצרה פסולת שמאייר זואב (Meijer Zwaab) שהוזכר קודם ידע מה לעשות איתה (עוד בהמשך).

העסק שלו בעורות ובעצמות ולפעמים גם בסמרטוטים היה מתון למדי, אך זה לא מנע ממנו להמשיך בכך יותר מששים וחמש שנים, בין אם היה לו רשיון לכך בין אם לאו. את הטיפוס המעניין הזה שנולד בשנת 1848 בגרונלו (Groenlo) ניתן היה למצוא תמיד לפני דלת ביתו, מתנדנד על כסאו ושואף מהמקטרת הבווארית

רחוב השוק בשנת 1910, מלפנים מימין האטליז של משפחת כהן

הארוכה שלו. הראש נוגע כמעט בקרקע, לדברי עד הראייה מר ה. שטראוס. כשנשאל לשלמו הייתה תשובתו המחויכת תמיד שהוא, מאייר זואב, עדיין יופיע בהלוויה של השואל.

השרפף של 'ס-הירנברג

לנוכח ההגבלות שהוזכרו, נאלצת כתושב יהודי להיות יזם. כמובן שחלק הצליחו יותר מאחרים וחלק לא רצו להיות קצבים. גם מקצוע מלווה כספים/בנקאי היה מקובל בחוגים יהודיים. זה גם התאים באופן מושלם לעמוד בתקנות השונות. למרות שהשם "שרפף" (Stoofje) לא מתחבר מייד למלווה כספים גדול, בכל זאת מדובר בבנק. זה היה מוכר פחות מאשר תחת השם "הבנק של שטראוס". כפי שעולה מהשם מדובר אכן במשפחת שטראוס המוכרת. המונח שרפף מייצג "בנק רגליים" (voeten)bank כלומר, בנק קטן. אכן יש לנו כאן בנק קטן אך בשנותיו הטובות רווחי מאוד. ב-24 ביולי 1919 מגיעים למשרדו של הנוטריון גרהרד נוט (Gerhard Knot) ב'ס-הירנברג האדונים מאוריץ שטראוס (Maurits Straus) (המכונה מאוס (Meus)) שטראוס וסאלי שטראוס (Sally Straus) שניהם מ'ס-הירנברג ואחיו של הקצב שטראוס מרחוב קלן 11 (Kellenstraat). גם איזידור היילברון (Isidoor Heilbron) מדינקספרלו (Dinxperlo), איזק הרשל (Izak Herschel) מטברורג (Terborg) וכחמישי סאלי ג'קוב (Sallie Jacob) סוחר טקסטיל מ'ס-הירנברג. לכולם היה אותו עיסוק, סוחרים, והם החליטו ליסד את "חברה אלמונית בנק של 'ס-הירנברג" במובן הרחב של המלים, כפי שאנו קוראים בעיתון הממשלתי סטאטסקוראנט (Staatscourant) מ-29 באוגוסט 1919, "להפעיל עסק של בנקאי, קופאי וסוכן ניירות ערך". ההון של החברה נקבע ל-75,000 פל', המיינום החוקי בזמנו עבור חברה בע"מ. הון זה חולק למניות בסך 1000 פל', מהן חולקו 22 מניות בעת הייסוד. סאלי לקח שתי מניות ויתר השותפים לקחו 5 מניות כל אחד. לפני 1 בינואר 1920 הושלם הסכום לרבות צבירת רוזבה של 15,000 פל'. לא הישג של מה בכך בהתחשב באי הסדר הכלכלי שנצפה אצל שכנינו ממזרח; חייבת להיות לזה השפעה בזו של ברג. בהקמה היו עוד עדים זמינים החייטים הנדריקוס ווילהלמוס האפקנשיידט (Hendrikus en Wilhelmus Hafkenscheidt). אלה היו עדים "מקצועיים": תמורת 2.50 פל' יכול היה הנוטריון קנות (Knot) להזימם. כתאריך הקמה של הבנק

המנהל, מר א.ה.ק. אייקהולט של דה סטראויספוגל שנת 1932

קובע תאריך החלטת המלכותי מספר 5 מ-14 ביולי 1919. הבנק מוקם בכתובת רחוב אוודסטה פורט 102A (Oudste Poortstraat); זה המוכר כבית האגיניוס (Hajeniushuis). האדונים שטראוס מונו לדירקטורים; שאר השותפים כדירקטורים מפקחים. ב-1924 היה גם מר ג'ג. כינר (J.G. Kinnaer) מיופה כוח, אך ללא סמכויות ניהול. ב-1919 הוקצה לבעלי המניות רווח של 12.5% ובשנת 1920 הוקצו 10%, שאפשר לכותם תשואה נאה. נראה גם שלבנק היה סניף באמריך (Emmerich) בשם "בנק ישראל", משרד חליפין שלגביו אין (עדיין) נתונים. המצב נותר כך, למעט הרווח הגבוה, עד 1929. האדונים שטראוס המשיכו להיות מנהלי הבנק. כבנקאי אחראי נדרשת גם נכונות להשקעות. כך חשב מאוריץ שטראוס כשהוא ושותפיו בקשו ב-1925 רשיון להקמת מפעל ייצור פלסטיק מאוד מודרני לאותה תקופה "קונסטטהורנפבריק" (Kunsthooftfabriek) (תרגום: מפעל שפופרות פלסטיק). ב-2 בנובמבר 1926 נפגשים שלושה תושבי 'ס-הירנברג במשרדו של הנוטריון גרהארד קנות. הבניין בו היה המשרד ממוקם מוכר יותר כ-"דה ואסקופ" (De Waskuop) (תרגום: אמבטיה, פיילה). אלה היו

KANTOOR
VAN DEN NOTARIS
G. KNOT,
TE
's-HEERENBERG.

Oprichting
der
Naamloose Genoot-
schap „Kunsthoorn-
fabriek De Struis-
vogel“ gevestigd te
's-Heerenberg
op 2 November 1926

מסמך ההקמה של דה סטראויספוגל

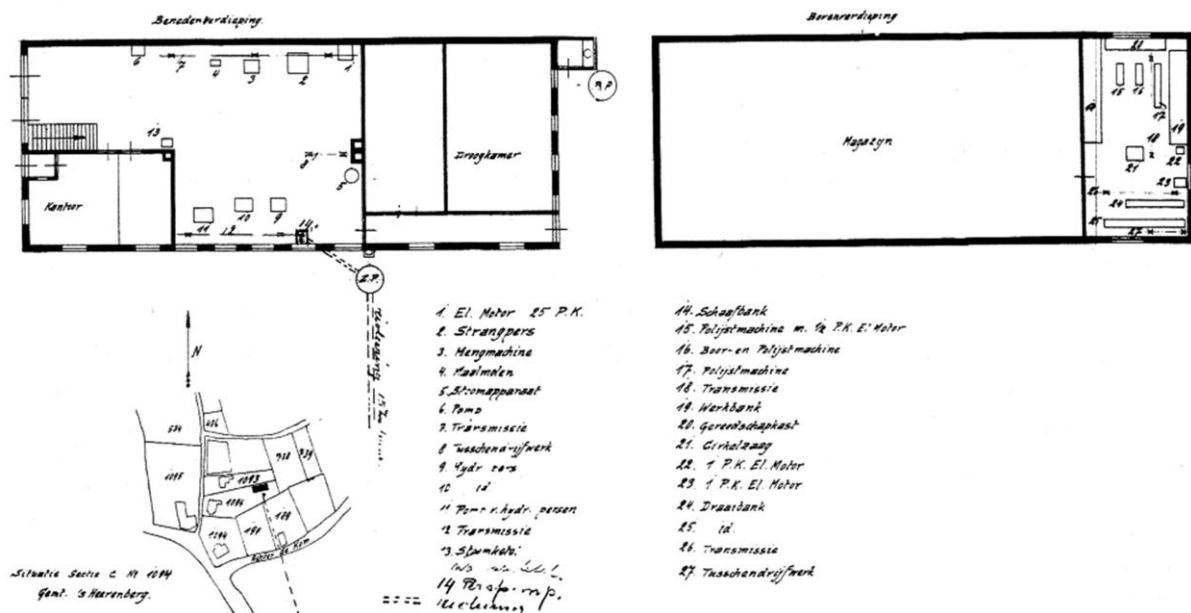
האדונים מאוריץ שטראוס (Maurits Straus), סוחר, אנטון הנדריק קספר אייקהולט (Anton Hendrik Casper Eijkholt), די"ר בכלכלה, וסאלי שטראוס (Sally Straus), בנקאי. לאחר שב-13 באוקטובר 1926 התקבל אישור ממלכתי, בקשו להקים את המפעל האמור.

מ. שטראוס ו-א.ה.ק. אייקהולט מונו לדירקטורים, ס. שטראוס ו-א.ה.א.מ. מונו בוחנים (testers), סוחר מ"ברגן אופ זום" (Bergen op Zoom) כנציב. לחברה בע"מ מספר 2576, כפי שנקבע המספר הסודר החוקי, היה הון עצמי של 75,000 פלי שחולקו ל-150 מניות של 1,500 פלי, מהן הוקצו 80 מניות: 4 למר מ. שטראוס, 10 למר אייקהולט ו-66 למר ס. שטראוס.

המפה נותנת לנו מושג על העיצוב של מפעל שפופרות הפלסטיק. מכונת הערבול מספר 3 ערבבה את שני המרכיבים פורמלין (formaline) וקזאין (caseïne) (= אבקת גבינה בחלב). ה-"סטראנגפרס" (strangpers) (תרגום: כנראה צ"ל stangpers, כלומר, "מכש"מוט") מספר 2 התאים לדחוס את המוטות. המכש"מים ההידראוליים 9 ו-10 ייצרו בלוקים ולוחות. בקומה השניה מעל המחסן עברו המוטות והלוחות עיבוד נוסף לצורה המתאימה ולברק הטוב. לאחר מכן עברו "מוצרים למחצה" אלה לסולינגן (Solingen), שם יצרו מהם ידיות סכינים, כפתורי מטריות, כפתורים או מסרקים. הפלסטיק, שנקרא גלליט (Galaliet), הוא כביכול סוג של שרף מלאכותי שהייתה לו תכונה להיקשר היטב למתכת. הגלליט אינו דליק ומשמש תחליף לצלולואיד. המדיניות החברתית בה נקט מר אייקהולט, המתקדמת מאוד לאותם ימים, התנגשה לעתים עם השותפים. שבוע של חופשה בתשלום לא היה דבר של מה בכך בתקופת המשבר. שנים רבות מאוחר יותר עדיין נאמר: אם "דה סטראויספוגל" ("De Struisvogel") (תרגום: שם המפעל, "היען") היה נפתח מחר עם אותו מנהל, אז כל אנשי הצוות לשעבר היו נדחקים על מפתנו. העסק עם ארבעת אנשי הצוות הגברים המבוגרים ושני בחורים עבר לידי של מר אייקהולט באמצע שנות השלושים. ככלכלן בעל השכלה בינלאומית טובה הוא ידע שרווחים כספיים יש להשקיע מחדש ולא למשוך אותם, אך שותפיו לא ראו זאת עין בעין וזה הוביל להעברה. המפעל המשיך לפעול ברמות שונות של הצלחה עד תחילת שנות החמישים. היכולת לייצר בפשטות, תוצרים חליפיים מודרניים גרמו לחניקתו.

Plattegrond van een Kunsthoornfabriek voor de N.V. „De Struisvogel“

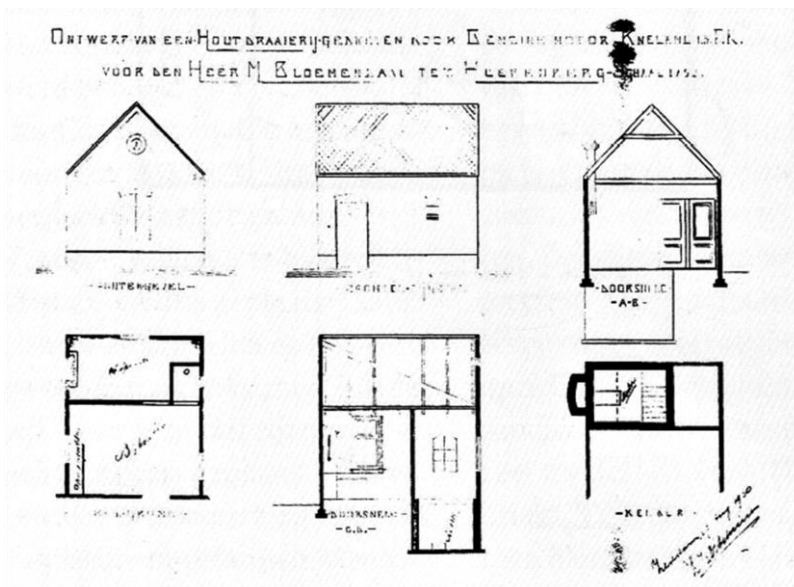
te 's-Heerenberg

העסקים שגשגו מאחר שב-5 באוגוסט 1929 המפעל הורחב

בעיירה כל כך מוקפת ביערות, מקצוע הנגרות נמצא ועודנו באור הזרקורים, גם ללא בני העיר היהודים. כך אנחנו קוראים שב-25 ביוני 1910 מבקש מוזס בלומנדל (Mozes Bloemendaal) בן ה-29 אישור לנגריה של איש אחד. הנגר יקים את הנגריה במרתף מאחורי ביתו, שבו יפעיל את המחרטה, עם מנוע בנזין, מתוצרת "קנלנד" (Kneland). חברת ואן דיטסהאויזן (Van Ditshuizen) חתמה על התכנון. ב-16 ביולי 1910 יוצא פרסום לציבור המאפשר הגשת התנגדויות עד ל-18 בספטמבר 1910. אף אחד לא מנצל את ההזדמנות הזו ומוזס בלומנדל יכול לצאת לדרך.

לא ידוע כמה זמן העסק הזה "הסתובב". אבל לא משנה איך אנשים עבדו, התאמצו ונאבקו בברג, אבטלה לא הייתה תופעה בלתי ידועה אז. מעיד על כך המכתב של האיגוד הכללי של יצרני המברשות בהולנד (Algemene Nederlandsche Borstelmakersbond) משנת 1921. הוא מזכיר את המובטל מוזס בלומנדל, לאחר שכבר קודם לכן פוטר מחברת סלויטר, תעשיית מברשות ומכחולים (Sluiter, Borstel en Kwastenfabriek) בזדאם (Zeddam) עקב חולשת העסק.

סקיצת העיצוב של הנגריה של בלומנדל

למוזס נמצאה עבודה באפלדורן(!), לה הוא סירב בצדק,

למרות שמוכיר העירייה דאז חשב אחרת לגמרי.

מוזס בלומנדל היה נציג הקהילה שעתידי למכור את בית הכנסת ב-1949.

זיגפריד סיימון בלומנדל (Siegfried Simon Bloemendaal), בנו של מוזס הנ"ל, מצא את הנישה שלו בתור מתקן אופניים בחנות שלו ברחוב קלינקר (Klinkerstraat) 34, "מסחר ברדיו, אופניים ואלקטרה" ("Handel in Radio, Rijwielen en Electra"), כך לפחות כתוב בנייר המכתבים.

זה היה מקום עמוס, כי כל מי שנסע לאמריק (Emmerik) ונתקל בצרות, פנה לזיגפריד. לפעמים הוא עבד עם שלושה או ארבעה שוליות כדי שיוכל לתקן את כל התקרים בצמיגים.

S. S. BLOEMENDAAL :-: 's-HEERENBERG
KLINKERSTRAAT
HANDEL IN RADIO - RIJWIELEN - ELECTRA
REPARATIE-INRICHTING VOOR RIJWIELEN - MOTOREN EN ELECTR. MOTOREN
SPECIAAL ADRES VOOR RADIO-ZELFBOUWERS

נייר המכתבים של זיגפריד בלומנדל ו"כתובת מיוחדת לבוני רדיו עשה זאת בעצמך"

זיגפריד היה אומן טוב ואיש משפחה

מסור מאוד, עם מוח נבואי! זה לפחות מה שהוא חשב לעצמו. כך עולה ממכתב שנכתב על ידו, מ-24 ביוני 1934. כי כפי שכתב לרב בארנהם (Arnhem): "בני שיוולד בקרוב, חייב..." וכו'. נאה מאוד בתקופה שבה אולטרסאונד עדיין היה צריך להיות מומצא! ומייד שלושה ימים לאחר מכן נולדה בתו רגינה (Regina)...

בית המסחר לטקסטיל

סאלי גייקוב (Sally Jacob), הבנקאי לשעבר, לא יכול היה להתאפק מלעשות עסקים ופתח חנות בגדים ברחוב מולנפורט (Molenpoortstraat) 89B, שם נמצאת כיום סוכנות נסיעות.

כדי להתאים את זמני סגירת החנויות להשקפתו הדתית, המליץ ראש העיר לסאלי גייקוב בשנת 1936 להצטרף לאיגוד המסחרי המקומי, כי שם יכול כל אחד לעמוד יחד על האינטרסים שלו. מחשש לתחרות נדחתה בקשת החברות של סאלי. כל מה שסאלי יעקב ניסה, האיגוד לא אישר את חברותו. כמוצא אחרון ביקש רשיון לקיים, כמו כל שאר המאוגדים, הגרלת חנות. מאחר שגם באותם ימים נאלצת כנראה להתפתל בכל מיני סיבובים כדי למשוך קונים, למרות שבשבתות אחר הצהריים נערמו לפעמים "גלגלי הנסיעה" ("rijwielen") (תרגום: אופניים) של הלוקחות בשלוש קומות לפני הדלת. הפרסים, כך כתב בבקשה, הם: "אופני גברים (מסופק על ידי ס.ס. בלומנדל!)", מעיל גשם לגברים, מעיל גשם לנשים, גלימה, אפודה, מטריית גברים, מטריית נשים (עם ידית של "היען"?), חולצה, זוג גרביים ועניבה". בסך הכל סכום די מכובד להוצאה עבור סוחר קטן. כדי להפוך את העסק למעט מושך יותר החליט סאלי לשפץ. החנות שלו

משמאל ליד דה סנור (בית קפה "השפם": Café De Snor) החנות של סאלי ג'קוב לפני השיפוץ

Sluiting 13 October

alles moet weg.

Wij willen niets mede nemen, en zullen alle goederen ver beneden de inkoop verkoopen, bestaande uit: Dames Mantels en Japonnes, Heeren Costuums, Winterjassen en Regenjassen, Kinderpakjes, Manchester Kleeding, Witte- en Blauwe Jassen, Damesstoffen en Zijde, en verder alle soorten Manufacturen, Hoeden en Petten, Overhemden, enz. enz.

Dus allen naar de bekende Amsterdamsche Kooplieden.

N.V. Jacob - 's-Heerenberg

Molenpoortstraat 89 B

הפרסום ב"De Achterhoek" מספר 43 מ-1938-11-3, המודיעה כי עסקו של סאלי ג'ייקוב יפורק. אשתו ובתו המאומצת עם בעלה היגרו לצ'ילה בשנת 1939

רוצפה בפרקטים נהדרים, תאורה נהדרת, זכוכית, מראות ויותר מכך מחלקות יוקרה נפרדות לגברים ולנשים. בקיצור: חגיגה לעיניים. למעשה, זה היה כל כך גרוע שתושבי ברג ההמומים רק בהו מבעד לחלונות הראווה. אף אחד לא העז להיכנס למקום כה מכובד. ולקנות אבל לא! סאלי ג'ייקוב לא חווה את שנות המשבר במלואן כי הוא מת באפריל 1938. התכולה נקנתה על ידי קבוצת סוחרים באמסטרדם ששחרו במגרשי פירוק.

אב ובנו בלומנדל

בנוסף לבן זיגפריד, מתקן האופניים, היה לאבא בלומנדל בן נוסף בשם רוידי (Roïdi), חברו של מר ה. שטראוס. כמו אביו, גם רוידי נאלץ להתפרנס. מאז שהרפתקת הנגריה ובניית העגלות עלו בתוהו, השניים הללו פתחו עסק לטקסטיל. חבילת בדים ובגדים נקנו בהאג, הוכנסו למזוודות והלכו "לסיבוב הופעות" ("de boer op"). צורה מודרנית של רוכל. עד כמה הצליחו בזה? זה יישאר בגדר תעלומה בהיעדר מידע נוסף.

חיי החברה

תבור

אחת האגודות הפופולריות ב'ס-הירנברג בתחילת המאה ה-20 הייתה אגודת ההתעמלות והסיוף תבור, על שם הר בארץ הקודש. בהקמתו ב-1 במאי 1905, היה מעורב בנימין שטראוס בן ה-24 שנבחר כ"משנה כללי" ("Algemeen")

חוג ההתעמלות תבור במדים מלאים שנת 1905

"Secundus"), או כמחליף כללי של חברי ההנהלה. ב. שטראוס, לימים הקצב מרחוב קלן, שיתפתח לכדי - כפי שזה נקרא באותם ימים - אחד ממתעמלי האיכות של ברג. תמורת פרוטה (dubbeltje) לשבוע, שנאסף בימי שלישי, יכולת להיות חבר אם היית בן 18 לפחות, על פי תקנון היסוד. האגודה כללה חברים ותורמים; האחרונים תרמו 0.70 פלי לשנה ולא היו להם זכויות הצבעה.

מה שנקרא מפגשי האימונים התקיימו מדי שלישי וחמישי. תקנון היסוד הסתיים בסעיף 28, שאסר על צריכת אלכוהול תוך כדי אימונים! רק תוך כדי אימונים!

וכפי שזה בכל ארגון, כך היה גם כאן. פנו לעירייה לקבלת סבסוד בדרך של העמדת משאבים.

בקשה זו התקבלה ב-25 במאי 1905 בבית העירייה והתשובה הגיעה ב-5 בספטמבר. אולי אפשר להסיק מכך שהעניין עבר מחשבה יסודית: התשובה התעכבה ארבעה חודשים: "הוחלט שהמזרון המבוקש, המשקולות והמתח", כך עולה מהתשובה, "לא יועמדו לרשות. מאחר שהאיסוף על ידי הברגנאים כבר הניב 25 פל' ולחברים היה חבל דילוג והתורמים שלמו עבור הגשר... יתרה מכך, המשאבים נדרשו לאימונים צבאיים". כך עשתה העירייה ידדים בשנת 1905!

בניין האגודה "האכסניה"

למרבה המזל פרחו האגודה בין היתר בזכות חבריה הנלהבים. בתמונה ניתן לראות את "Tableau de la Troupe" (תרגום מצרפתית: טבלת הקבוצה, לוח הלוחמים) במלוא הדרו. בתמונה נוספת נראה בנין האגודה "האכסניה" ("de sociëteit") בו התאמנו חברי "תבור" ובמזג אוויר חם מאד הוצאו המכשירים החוצה אל מאחורי המבנה והתרגילים התקיימו באוויר הפתוח. בניין האגודה לא שרד את המלחמה: ב-1945 הבניין הוצת.

B.O.W

B.O.W שנת 1935/36

עוד אגודה מעניינת למדי – ולא רק של אחינו היהודים – היה מועדון הכדורגל ברג אופ וורטס (Berg Op Waarts). אם נתבונן היטב בתמונה משנת 1935, נראה לא רק את מקס שטראוס (Max Straus), אחיינו של המתעמל שטראוס בשורה העליונה, ראשון מימין, אלא גם מכרים נוספים, כמו האחים רוזי, יוהאן דייל (Rosie, Johan Dales) והאחים ווסינג (Wassing). הראשון משמאל בשורה האמצעית הוא גיסו של ב. שטראוס, הלמוט לויטה (Helmut Levita), שנמלט מגרמניה.

הגילדה והמוזיקה

בגילדה של אנתוני הקדוש היה לפחות חבר יהודי אחד בין המתופפים שלה. בתמונה אנו רואים את ההכרזה על היריד השנתי בשנת 1935 עם רויד בלומנדל (Roidi Bloemendaal) כמתופף. סיפור חייו של רויד נדון בפירוט בהמשך. יוליוס שטראוס (Julius Straus) היה כנר מוכשר בשנותיו הראשונות. בין שאר השתתף בשנת 1934 בתחרות כנרים בז'ור (Joure).

ההוראה

כל הילדים היהודים ללא יוצא מן הכלל למדו בחינוך הציבורי. ביום שבת לא למדו בבית הספר בגלל השבת. בימי ראשון אחר הצהריים הילדים קיבלו חינוך דתי בבית הכנסת. מורה לחינוך דתי הגיע בחשמלית מדוטניכס (Doetinchem). בימי החורף התנור היה לפעמים מחומם קצת יותר מדי על ידי תלמידים נלהבים מדי, מה שהפך את ההוראה לבלתי אפשרית בגלל העשן והחום והתוצאה הייתה יום ראשון חופשי אחר הצהריים. רק שיעורי פסנתר קבלו, גם הילדים היהודים, מהנזירות. על פי המחאות על שכר הלימוד יכולת להסיק על ההצלחה העסקית של המשפחות השונות. בשנת 1925/26, למשל, ביקש מ. בלומנדל פטור מתשלום שכר לימוד בתקופה בה היה מובטל. סאלי שטראוס בקש זאת בשנים 1930 ו-1934, מ. שטראוס בשנת 1930 (שנת פירוק הבנק). יתר על

גילדת אנתוני הקדוש פותחת את היריד שנת 1935

כן, הפרסומים הללו היו די נפוצים לכל האוכלוסייה. טיולי בית ספר היו פופולריים אז, למרות שאנשים נסעו בזמן המשבר בקושי למונפרלנד (Montferland). מעט לאחר מכן נסעו אנשים בחשמלית לגן המשחקים בוורנסוולד (Warnsveld).

איפה בדיוק חיו התושבים היהודים?

לומר כעת שהיה אזור יהודי ממש, לא, אבל בכל זאת עדיין היה ריכוז כלשהוא. חמש משפחות גרו ברחוב קלן (Kellenstraat): במספרים 2, 9, 11, 27 ו-35; שלוש משפחות גרו ברחוב קלינקר (Klinkerstraat): במספרים 25, 34 ו-46; ומשפחת כהן התגוררה ברחוב מרקט (השוק) (Marktstraat) 31.

צריך להיות ברור שללא ספק יש עוד הרבה מה לומר על הקהילה היהודית הזו. עם זאת, אני מקווה שנתתי מושג על המתרחש עם קבוצת אנשים זו בתקופה 1900-1940. בעמודים הבאים מתוארת תקופת המלחמה.

אסור להחמיץ מילת תודה למר ה. שטראוס (אוכטן (Ochten)) על המידע וההבהרות הרבות שהוצגו בצורה מאוד נעימה. ללא עזרתו נתונים ועובדות רבים מאלה שנכללו היו הולכים לאיבוד במידה רבה. ברצוני להודות גם למר אייקהולט (בנו של מייסד מפעל שפופרות הפלסטיק) על שהעמיד את הארכיון המשפחתי שלו לרשותי ועל המידע שמסר בעל פה.

הסוף, 1933-1945

בפרק האחרון הזה על הקהילה היהודית באיזור ברג לשעבר אני מנסה לצייר תמונה של התקופה 1933 עד 1945. זה נותר ניסיון. אחרי הכל, מי מסוגל למצוא את המילים הנכונות לסיפור של רצח המוני בדם קר ובכוונה תחילה? רציחות שבעקבות אובססיה דמונית בוצעו גם בארצנו בלימרוס (Liemers) ובאכטרהוק (Achterhoek), לרוב בעקיפין, באמצעות גירוש חפים מפשע.

התקופה 1933-1940

לאחר תפיסת השלטון על ידי היטלר ב-1933, כשהראשון מבין יותר מ-400 החוקים והצעדים האנטי-יהודיים נכנסו לתוקף, החל בתגובה לכך זרם גדול של פליטים במהירות לעבר ארצנו.

אז עוד אפשר היה להימלט

בתחילת 1933-1934 נקטנו יחס מסויים של המתנה לבעיית הפליטים הזו, מתוך הנחה שאפשר לפתור בעיה זו בשיתוף עם המדינות הסובבות אותנו. לפי הצעה הולנדית אף הוקמה "נציבות עליונה לפליטים". אך רק מעט שיתוף פעולה התקיים ומהר מאוד התקשחה עמדתנו לגבי פליטים גרמנים בעיקר. מעניין לציין שהגישה הקשוחה הזו לא התבססה רק על שיקולים כלכליים ואו פוליטיים. לא, לצערי זה היה שונה.

היו אלה בכירי המשרדים השונים, הצמרת שהודיעה לשרים, שחשבו שהמנטליות היהודית מהווה סכנה לחברתנו! מטעמי נוחות לא צוין שב-85 המפעלים שהקימו פליטים יהודים נוצרו 2000 מקומות עבודה, מתוכם 1880 נתפסו על ידי הולנדים.

העמדה הנוקשה נעשתה ברורה ב-7 במאי 1938. באותו יום ניתנה הנחיה למשמר הגבול: מייד בכל כניסה, היה צריך לסרב לכל פליט. כתוצאה מהסיפוח גרמניה-אוסטריה, מספר הפליטים כמובן גדל מאוד ובשל כך שר המשפטים, שנבחר ב-1937, מר ס.ח.מ.א. גוסלינג (C.J.M.E. Goseling) נכנס לפאניקה. מובן מאליו שהתנועה הנציול-סוציאליסטית תמכה בלב שלם בתזכיר זה בפרלמנט. בין השאר, סיפוח חבל הסודטים ואירועי ליל הבדולח (10.11.1938) לימדו אותנו לחשוב ולפעול שוב בצורה אנושית פחות או יותר. ניתנו שבעת אלפים אשרות כניסה. והשאר? ובכן, קבוצות גדולות של מהגרים בלתי חוקיים הועברו שוב ללא סליחה מעבר לגבול. הם ידעו מה חיכה להם.

מתוך הדה חראפסחפר (de Graafschapper) מ-16.12.1938

דינקספרלו (Dinxperlo)

נערה יהודייה פולנית, אשר בחציית גבול הולנד שאישור המעבר שלה לא היה תקין ולכן הוחזרה, נכלאה בבוכהולט (Bocholt) בשל אי עמידה בתקנות המעבר.

ביקורת הגבולות תוגברה השבוע, כדי למנוע תנועה לכאן על ידי זרים לא רצויים. עכבו גם אותנו מספר פעמים בערב.

מתוך הדה חראפסחפר (de Graafschapper) מ-19.12.1938

דינקספרלו (Dinxperlo)

שלושה פליטים יהודים מבוכהולט, שחשבו שהם יכולים לחצות את הגבול כאן ביום שישי, נשלחו חזרה לגבול הולנד בגלל היעדר הניירות הדרושים. מאושרים יותר היו חמישה פליטים יהודים אחרים. מגיעים מאזור הריין. גם אלה לא התקבלו בתחילה, אך לאחר שהתווכחו עם השר על עניינם, הם יכלו להמשיך בשבת בנסיעה לטרבורג, שם ישובצו אצל המשפחה, שתטפל בהם בהמשך.

מתוך הדה חראפסחפר (de Graafschapper) מ-28.12.1938

דינקספרלו (Dinxperlo)

על הפליטים היהודים שנשארו במקום. השבוע יצאו זוג לארצות הברית של צפון אמריקה, לחפש חיים שם.

פליטים מגרמניה שעברו את הגבול שלנו והייתה להם משפחה כאן הסתדרו בקלות יחסית. כך גם לגבי דודו ומשפחתו של זיגפריד בלומנדל, יצרן האופניים מרחוב קלינקר. משפחת קמפ (Kamp) זו, כמו כולם, חצתה את הגבול במעמד של חסרי אזרחות וחסרי רכוש לחלוטין. הייתה להם גם בת פגועת נפש. מר ב. שטראוס קלט את גיסו הנמלט הלמוט לויטה (הלמוט הוא ראשון משמאל בתמונה בעמוד 22, השורה המרכזית). אבל משפחת שטראוס לא עצרה שם. הפליטים היהודים שחצו את הגבול או הוברחו לסטוקום ידעו היטב שאצל החזן של הקהילה היהודית בברג תמיד יכול היה להישאר מספר לילות. את כספי הנסיעות, בדרך כלל לטיול בכיוון אחד לאמסטרדם, סיפק גם מר שטראוס. הכסף הזה הגיע מקופת המנהלים שלו של הוועד הלאומי לפליטים יהודים (Landelijk operende Comité van Joodse Vluchtelingen (C.J.V.)). כך חצה אצלנו את הגבול ג'נו טאוס (Jeno Taus), שוליית איכרים שנמלט בעקבות ליל הבדולח. הוא נשאר עד אביב 1939 ולאחר מכן עזב להימסקרק (Heemskerk). בדינקספרלו הכל הלך בקנה מידה גדול יותר. שם כתב ראש העיר דאז, מר ורביק (Verbeek), באופן אישי ובסודיות עמוקה ביותר בביתו אישורי שהייה עבור יהודים שהוברחו דרך הגבול. אכן בסוד, אבל בין השאר בגלל ההיקף שגדל עד כדי כך, עד מהרה לא נשאר דבר בסוד. מר ורביק נאלץ להתפטר כתוצאה ממעשיו "חשאיים" הללו. לקח יותר מדי זמן לאחר המלחמה עד שדובר על חנינה.

ה-CJV

הוועד הלאומי לפליטים יהודים פעל לא רק ברמה המקומית, אלא גם ברמה הארצית. ובאופן חזק. הרי תמיד היה לנו רעיון שעדיף להפריד את הפליטים היהודים משאר הולנד. לכן הוחלט לבנות את מחנה וסטרבורק (Westerbork) המוכר והידוע לשמצה מאוחר יותר. העלויות: את יותר ממיליון גילדן, בשישה תשלומים שנתיים, נאלץ לשלם ה-C.J.V. הלא כל כך עשיר.

חברי ההנהלה, שלימים פעלו גם הם בהקשר אחר לגמרי, האדונים אשר (Ascher) וכהן (ראה עוד במועצה היהודית) החליטו לקבל את הדרישה הממשלתית הזו כי, כך חשבו, אחרת אולי ישלחו חזרה את הפליטים הללו. מחשבה שלדעתי לא הייתה כל כך מוזרה בהתחשב בסדרת האמצעים שכבר נקטו. חוץ מזה סופק לחם לוטרבורק על ידי תושב העיר לשעבר, מר ה. שטראוס, שכבר הוזכר פעמים רבות. עולם קטן. למרבה המזל לא היה לו מושג באותו זמן שהמחנה הזה נועד לצמוח לחדר ההמתנה של מחנות ההשמדה ושל כל כך הרבה סבל בל יתואר.

מתוך הדה חראפסחפר (de Graafschapper) מ-30.12.1938

דינקספרלו (Dinxperlo)

ראש עיריית דינקספרלו מבקש שחרור.

קשיים כתוצאה מהפליטים

למיטב ידיעתנו ממקור אמין מאוד, היום אחר הצהריים, ראש העיר מר ה.ח. ורביק (H.J. Verbeek) מדינקספרלו ביקש להתפטר מתפקיד ראש עיריית דינקספרלו. על פי דוח המועצה של יום שישי, הוא נמצא בחופשת מחלה.

נלמד יותר על בקשת ההתפטרות של ראש העירייה מר ה.ח. ורביק:

בקהילתנו משך את תשומת הלב שיהודי גרמניה רבים התקבלו ונשארו בה. זה משך גם את תשומת הלב של הרשויות. הבדיקה העלתה עובדות חמורות עבור ראש העיר, מר ה.ח. ורביק. הוא קיבל כספים לא חוקיים מפליטים יהודים, שקיבלו רשות לחצות את הגבול. כתוצאה מכך, ניתנה לראש העיר חופשת מחלה כפויה. מר ורביק הודיע לאחר מכן כי ביקש שחרור מכובד מתפקידו מה"מ המלכה.

במשך כחמש עשרה שנים מר ורביק, שהיה תחילה חבר מועצה ויועץ משפטי בדינקספרלו, שימש כראש העיר. מדווחים לנו שאפשר להניח שהוא לא פעל בכוונה, אבל רשלנות גדולה השפיעה רבות. כבר קרו בעירייה דברים שלא הובהרו דיים ואשר יעידו כי לא בוצעה בקרה מספקת, כך שממתינים בכיליון עיניים להמשך הבדיקה. ראש העירייה היה נאמן קהילת הכנסייה הרפורמית-הולנדית (Ned.Herv. Gemmente) במקום.

עם פרוץ המלחמה כבר היו מאוכסנים בוסטרבורק 750 פליטים יהודיים. הם ברחו, בייאוש מוחלט אחרי ה-10 במאי 1940, כמובן שוב. הם רצו להגיע האפסלוויטידיק (דרך סוללת סכר הים הפנימי Afsluitdijk) לאמסטרדם כדי לברוח באונייה. למרבה הצער, רובם מעולם לא הגיעו רחוק יותר מלוורדן (Leeuwarden). כך, רבים חזרו גם בתוך הכאוס. כאשר הכובש לקח את המחנה תחת "חסותו" ובכך נתן לו מטרה אחרת, היה תושב העיר, יופי שטראוס (Jopie Straus), אחיינו של מר ה. שטראוס, עד לכך. הוא, כמובן, סיפר על כך ברגש רב ובאימה במכתב שכתב למשפחתו.

כאשר על אף כל השמועות והסימנים החלה הפלישה הגרמנית, נפגעו בני ארצנו היהודים, ולפיכך גם חברינו בני העיר. במיוחד היהודים החיים במערב ברחו בבהלה לאימוידן (Ijmuiden), בתקווה למצוא מקום על סירה לאנגליה. אחרים התאבדו. המודעות הרבות קורעות הלב מאותם ימים מציירות על כך תמונה עצובה מאוד.

לאחר הימים הראשונים של בלבול, עצב וייאוש, החלה תקופה מתעתעת של רוגע. רגיעה שהודגשה על ידי המילים שהשמיע המנהל הממונה על ידי היטלר סייס-אינקוורט (Seyss-Inquart) עם כניסתו לתפקידו: "לא נכפה אידיאולוגיה על העם ההולנדי, לא באנו לכאן כדי להביא את העם בין המצרים".

Luchtgevaar
 Wij hebben voorradig speciale Verduisterings-LAMPEN.
(met garantie)
 Verder kunt U nog altijd het voordeelgigst
 Uw Rijwiel laten Nazien en Repareeren in
 de alom bekende zaak
S. Bloemendaal - Radio, Rijwielen, Electra
 Het U bekende adres
Klinkerstraat No. 25 - 's-Heerenberg

מתעתע, כן מתעתע מאוד, בגלל הסיבה הבאה, נאמר ב-29 במאי 1940, אך ב-22 במאי כבר ננקטו הצעדים הראשונים נגד תושבים יהודים. הם נאלצו לוותר על עבודתם בהגנה האווירית בתוקף מייד. ובכן, אז זיגפריד בלומנדל בוודאי חשב: אם לא יורשה לנו יותר להיות חברים בארגון, אז אני עדיין יכול להגן על בני העיר הזו באמצעות העסק שלי?

אמצעי נוסף שעמדנו מולו מיד היה שכל הפליטים היהודים שמסיבה זו או אחרת הצליחו להתיישב על החוף ולאורך החוף נאלצו לעבור דירה. כך הגיעה קבוצה של 120 יתומים יהודים גרמנים ופולנים (בנים ובנות) לוולקנלנד (Wolkenland), בביק (Beek), ליד 'ס-הירנברג. הם נשאו שם מיוני 1940 עד 9 בספטמבר 1940 בהדרכתה של מיס זוסמן (Sussmann). הלופטוואפה דרש את הבניין ונדרש שוב לסייע לילדים. הארי שטראוס אסף את הילדים יחד עם יופי ומקס שטראוס ולקח אותם לבית ספר בלנגל (Lengel). את שארית היום והלילה הם בילו על קש שזה עתה נלקח מהשדה. ה.מוגנדרף (H. Mogendorff) מדוטינכס סידר כמה חשמליות למחרת וכך יצאו כמה יתומים לדוטינכס. חלק אחר הלך לעיר הבנים (Jongensstad) על דרך אמסטרדם (Amsterdamseweg) בארנהם. ב-16 ביולי 1940 נאסרה רשמית שחיטה כשרה על יהודים. איסור זה הוחל על ידי בני העיר שלנו רק כשהפך להיות בלתי אפשרי להישאר קצב יותר (סוף 1942). כל הזמן הזה, השכנים פשוט עזרו בשחיטה הזו של שחיטה. ב-20 ביולי 1940 נעצר איש האיגודים המקצועיים היהודי הראשון סיימון דה לה בלה (Simon de la Bella). למה הוא לבד? המנהלים האחרים שיתפו פעולה גם בהעברת המזומנים, בשווי חמישה מיליון גילדן, לאנגליה. הצעד הבא הגיע ב-12 באוגוסט 1940, כי אז היה על כל החנויות היהודיות להיות מסומנות בסימן היכר חיצוני.

ב-30 באוגוסט 1940 לא הורשו עובדי מדינה יהודים להיות מקודמים או להתמנות. באוקטובר נוספה ההבהרה הארית, תעודת הזהות נמסרה והיה צורך לדווח על מפעלים שהיו בבעלות מלאה או חלקית של יהודים. הפיטורים הראשונים של עובדי מדינה יהודים הגיעו לאחר מכן בנובמבר 1940, והשנה הסתיימה בהודעה כי נאסר על בעלי דם גרמני להמשיך לעבוד בחברות יהודיות. מהר, מהר מאוד, כל הצעדים הללו הביאו בסופו של דבר לניתוק ולבידוד מוחלט של קבוצת האוכלוסייה הזו לקראת השמדה מוחלטת. אבל רק אחרי שהיא נשדדה תחילה לגמרי.

האם ניתן היה עדיין לחיות בברג?

למרות האמצעים הרבים, חיו כאן בני העיר היהודים באין מפריע עד אמצע 1942. עם זאת, מר ב. שטראוס מונה כנציג מקומי של המועצה היהודית החדשה שהוקמה. מועצה זו שימשה את כוחות הכיבוש כמכשיר לפיקוח ולתמרון על כל התושבים היהודים.

ב. שטראוס הפך באמצעות תפקיד זה לנקודת המגע של הקהילה היהודית בברג. כל האמצעים היו צריכים להיות מיושמים על ידו במקום. זה לא היה דבר של מה בכך להמשיך לעבוד בסביבה בעלת אופי גרמני בנסיבות האלה. כן, החיים נמשכו ככל האפשר, כפי שמעידה תמונת החתונה של רודי בלומנדל שצולמה ב-6 באוגוסט 1942.

מגן דוד (הטלאי הצהוב)

מיום ראשון ה-2 במאי 1942 הפך הביזיון הצהוב הזה, מגן דוד, לחובה. טלאי זה יוצר בעבודה רצופה והופץ ברחבי הולנד תוך שלושה ימים (560,000 יחידות). צו זה נמסר בטלגרף ללא אזהרה מוקדמת לכל הקהילות היהודיות.

למרות זאת, לעתים לא הספיקו ארבע יחידות לאדם, כפי שניתן לראות מהמכתב למר שטראוס (ראה מכתב). מאחר שהייתה הערכה שגם לא יהודים יקנו ויענדו את הכוכב הזה בהיקפים גדולים, כפי שרבים בדנמרק, אפילו המלך, נשאו את הכוכב, היה רצון להוסיף משפט מתאים להודעה. הם לא יכלו לעמוד בביקוש.

JOODSCHE RAAD VOOR AMSTERDAM

J. A. ASSCHER
VOORZITTERS / Prof. Dr. D. COHEN
POSTBUS 4122

AMSTERDAM-C. 1 Sept. 1941.
Tweede Kattengat 28
Tel. 5803, 5816, 5870

De Uwe attestatie is overgenomen
AFD. 7/10/41
SEP. 20/3/Jan

Den Heer H. Straus
Wolvenstraat 11
18-1668 Amsterdam.

Hijzheer,

Zet onze lijst kunnen wij niet voldoen aan
De aanvraag voor Jodencertificaten, maar onze
voorzand geneel is uitgesput.

Zoodra wij den nieuwe aeding hebben ontvangen,
zullen wij u een antwoord doen toekomen.

Hoogachtbaar,
HARRIS DEN JOODSCHE RAAD VOOR AMSTERDAM,

[Handwritten signature]
(A. L. Beckman)
Afd. Soortzaken.

מחשש לאמצעים של כוחות הכיבוש, הכוכב נלבש כמעט בכל מקום. היו מעט מחאות. לאחר הנהגת הכוכב הצהוב, הכל הפך להרבה יותר מאיים. כמו בגרמניה, הכוכב סימן צעדים קרובים כמו גירוש. הפקודות לא השאירו זמן רב להמתנה. ב-26 ביוני 1942 הודיעו למועצה היהודית כי בגרמניה יוטמעו "משימות עבודה" ("Arbeitseinsatz") לא רק לגברים אלא למשפחות שלמות. לקריאה הראשונה הייתה היענות חלשה. עקב כך הייתה פשיטה (razzia) נוספת ב-14.07.1942 אך בגלל האיום שיוכלו לשלוח את בני הערובה למאוטהאוזן, גם הקריאה השנייה לא נענתה. אז התחיל ב-17 ביולי 1942 הטרנספורט הראשון מוסטרבורק לכיוון אושוויץ. מברק המחאה ששלחו במשותף הכנסיות למפקד העליון של הוורמאכט, כפי שחוינו כאן ממקור ראשון, הוקרא רק בכנסיות קתוליות. כתוצאה מכך, היו הכומר גלמה (Galama) והכומר ואן רויין (Van Rooyen) הקורבנות בסופו של דבר.

הלחץ להירשם למחנות העבודה נעשה חזק מדי עבור רבים מבני הארץ היהודים והם עזבו. לצערנו, גם אצלנו.

בשורה העליונה משמאל לימין: הגברת קאמפ, אמו של החתן, גברת בלומנדל, רגינה בלומנדל אחיינית של החתן, הכלה מיטיה גאודקטינג, יופי שטראוס, החתן, אחיו זיגפריד בלומנדל מתקן האופניים, חברה של הכלה, אחת מהאחיות שטראוס, דיני; בשורה התחתונה משמאל לימין: הבת הנכח של משפחת קאמפ הרטה, הארי שטראוס, אחותו בטי ומקס שטראוס. אבל אם נלמד היטב את התמונה, נראה משהו מיוחד, כלומר ה"כוכב" (הטלאי) שהתחיל להופיע.

יופי שטראוס (Jopie Straus), אחיינו של הארי שטראוס (Harry Straus), הגיע כך למחנה ברויין (Ruinen). מחנה, הוא כותב במכתב להוריו שאז עדיין גרו ב'ס-הירנברג, שם זה היה "טוב" למדי.

TELEGRAM						
NAAM VAN HET KANTOOR VAN AFZENDING, O. BESTEMMING	TELEGRAM NUMMER	LAATST WAKKER	TUUR VAN DE AFZENDING, O. OPSTROMING TELE. MAATSCHAP	TUUR DE WEG	DIENST BIJVOEGELS	ORGANISATIE NUMMER
Amsterdam SWEERENBERG	1028	71	29/11 30H	209 0906		8
<p>Polische raad reikt jodensterven uit Hoop. Hoop system 4 per persoon Hoop. Blijft een teekelpunt ongeacht het aantal en vier cent per stuk Hoop. Blijft onmiddellijk en hoop gemiddelde voldoende verkopen. Tenslotte zekerheid te hebben dat uiterlijk Hoop. Blijft iederen zijn sterven heeft Hoop. Hoop. Blijft geen verkoop Hoop. Hoop. Blijft deagen vanaf Hoop. Blijft voldoende aantal sterven van hoop gemiddelde en omringende Gemeenten. Hoop. Blijft appuntenzending</p> <p>Voorzitters Joodsche Raad</p>						
DRAAD OF TOESTEL NUMMER:					MODEL T 17* L 6-8 - 41 NADRUK IS VERBODEN	

כדי להיות מסוגל להבין כראוי את ערכו הרב של המכתב הזה, ראשית משהו על האמצעים הלאומיים.

בשלהי קיץ 1942 פעלו כוחות הכיבוש ביתר שאת וחריפות מבעבר. התביעות הפכו ישירות יותר, גלויות יותר: הפשיטות הפכו ישירות יותר, קשות וקבועות. המצוד החל. זה לא ייגמר עד שאחרון האזרחים היהודים ייעלם מהחיים הציבוריים. הכל נשלט מברלין. ב-2 באוקטובר 1942, אחת השבתות, נתן י.ב.א. ראוטר (I.B.A. Rauter) (ראש משטרה וביטחון) את המכה שלו. כל מחנות העבודה היהודיים התרוקנו ובמקביל רוכזו קרובי משפחתם של "המתנדבים" שישבו באותם מחנות והובלו לוסטרבורק. 12,296 קורבנות, כפי שדיווח ראוטר לממונה עליו הימלר, "גורשו למזרח" (nach Osten abgeschoben werden). י.ב.א. ראוטר נידון למוות בין היתר בגלל תוכן מכתב זה.

ב-2 באוקטובר 1942 נאלץ גם יופי שטראוס לעזוב את המחנה ברוינן. כאשר, כפי שהוא כותב, ביקש להיכנס שוב למחנה ביום שישי, 1 באוקטובר, ממקום עבודתו, יצאה אשת מפקד המחנה לקראתו בבקשה שיחביא לצד הדרך את כל הדברים שבאופן רשמי אסור היה לו להחזיק ברשותו, אבל ככל הנראה היה לו, כי היא פחדה מבדיקה של המשטרה הירוקה (Grüne Polizei) שנמצאת כעת במחנה. במחנה, כתב יופי במכתבו, שום דבר לא קרה באותו ערב והכל נשאר שקט, אבל לא בתוכנו! הדבר המדהים במכתב זה הוא שהוא לא נכתב ברוינן אלא בוסטרבורק. מותר היה לכתוב ממש לפני ה"יצאה", אבל רק עם האזכור "יצא מרוינן". חבריו האסירים קבלו הכל די בשקט, למעט שני המאירים (Meyers) מהנגלו (Hengelo); "הם מיד התחילו להתוכח", לפי יופי.

על המפקד ברוינן רק שבחים, הוא מדווח, כי כל המנות שנתרו חולקו. היה אפילו כל כך הרבה שאי אפשר אפילו לסיים את זה. גם קבקי העבודה (werk klompen), שבדרך כלל מותר ללבוש אותם רק בעבודה, ניתן היה לקחת. והלחם של יום ראשון, שלדבריו נאפה בקצב מואץ, עדיין חולק במהירות.

תוך כדי חלוקת האוכל הזה, התגלתה בריחתם של שני המאירים (Meyers). הם כבר נעלמו לשעתיים והערפל נתן להם יתרון. האם זה עזר? מצב הרוח במהלך ההמתנה להמשך התנועה הבאה לא היה מרומם, אבל בסך הכל די טוב. אנשים שיחקו קלפים, עשו ספורט ושתו קפה, לדברי עד הראייה יופי. מרוינן הם בסופו של דבר הלכו ברגל להוגייבן (Hoogeveen) באותו יום. מי שלא יכול היה ללכת הוסע בעגלות. מרחק של כתשעה קילומטר. ביציאה קיבל כל "אסיר" יד מהמפקד עם מיטב איחוליו. האופאר (Houffaer) היה שמו של האיש הזה שנשאר אנושי מכל הבחינות. במהלך הפרידה הזו, אשתו ברחה בוכה.

עם רכבת רגילה הם נסעו להוהאלן (Hooghalen), לשם הגיעו ב-15: 7 בבוקר. ההליכה לוסטרבורק ארכה גם היא עוד כשעה. בהגיעם הם הופנו לצריף חשוף, ללא תאורה, מיטות או כל נוחות.

השינה באותו לילה הייתה על הרצפה, אם בכלל הייתה שאלה של שינה. הם לא היו למעשה התושבים היחידים. מעט לפנייהם הגיעה קבוצה מאמסטרדם, מורכבת מאמהות וילדים. במשך יומיים לא היה להם מה לאכול או לשתות. לא, שינה של ממש לא הייתה, ממשיך יופי במכתבו. צרחות רעב נשמעו כל העת. יתר על כן, הסירחון היה בלתי נסבל: לילה שלא יישכח לעולם.

בימים הראשונים ההם כמעט ולא הייתה אספקת מזון. למרבה המזל, כדברי יופי, היה לנו מלאי אצלנו הודות למפקד המחנה ברוינן.

בינתיים הוא מדווח על שינועי ענק שמגיעים. בסך הכל, היו אלה 12,296 קורבנות הפשיטה שהוזכרו לעיל. הכאוס בחלוקת המזון היה הסיבה לכך שיופי נאלץ עדיין לחיות על המלאי שלו מרוינן במשך יומיים לאחר מכן. האוכל שקיבל

בסופו של דבר הגיע מאנשי דוטינכם הידועים: בני הזוג ואן זוילן (Van Zuilen) ומקס ואן אסן (Max van Essen) היו התורמים הנדיבים. נראה לי שהיה מסוכן מאוד עבור יופי וחבריו האסירים לשלוח למפקד רוינן מכתב תודה. כן, כך הוא כתב להוריו, אחרי המלחמה נחזיר לו טובה... הוא אפילו כתב לאמא שלו לשלוח מספר תמונות ובמיוחד לחם לבן עם חמאה, אה, כן, לארוז את הקקאו בקופסא בבקשה (a.u.b.) שאג (טבק) עם ניירות גלגול וכמה ביצים גם יתקבלו בברכה! כן, הוא חשב כך ואני מעז לומר: למזלו הוא עדיין חשב כך בזמנו. למרבה המזל לא היה לו מושג מה מצפה לו.

בוסטרבורק היו תלויות רשימות של אלה שהיו "חסומים" (גרמנית: gespérrt), כלומר שלא נאלצו לעזוב בינתיים. כמו סרין (Sarien), מנהיגת צריף של צריף-מעבר שממנו, לדברי יופי, יצאו לסיביר! סרין הייתה קרובת משפחה שלו, אגב, והוא אמר להוריו שהוא עדיין לא דיבר איתה, כי צריפי המעבר האלה הופרדו מהשאר על ידי גדר תיל. משפחת המבורגר (Hamburger) נלקחה לצריף כזה, ולכן קשר נוסף עם דודו היה בלתי אפשרי, אבל כן עם האחרים.

לאחר מכן מופיעה במכתב המדובר רשימה שלמה של שמות של תושבים יהודים מהאזור שלנו. מכאן ניתן להסיק כי המצוד אכן נעשה בקנה מידה גדול. המתח ואי הוודאות במחנה ההוא ודאי היו נוראים. אי הידיעה מתי או אם תעזוב. אי הידיעה מה עומד לקרות ניכרת מכל שורה במכתב שנדון כאן.

העורף

איך העורף חשב והרגיש? כן, מי ומה היו העורף בקיץ 1942? תושבי ברג אלו, שעדיין לא נעצרו, כללו את המשפחות הבאות:

* מוזס בלומנדל (Mozes Bloemendaal) ואשתו הלנה קאמפ (Helena Kamp), שניהם בני 61, מרחוב קלינקר 25 (Klinkerstraat).

דוד בלומנדל (David Bloemendaal) ורעייתו יוהנה רוהר (Johanna Ruhr), אחיו של מוזס הנ"ל, בני 71 ו-65 בהתאמה, מרחוב קלינקר 46.

זיגפריד בלומנדל (Siegfried Bloemendaal) ורעייתו רוזה שוסר (Rosa Schosser), הבן של מוזס, בני 34 ו-36, עם ילדיהם, הבת רגינה (Regina) בת 8 והבן אריך (Erich), בן שנה, מרחוב קלינקר 34.

רודי (Rudi) או רוידי (Roidi) בלומנדל (Bloemendaal) ואשתו מיטייה (Mietje) חאודקטינג (Goudketen) (ראו תמונת חתונה), בגיל 30 ו-28, מרחוב קלינקר 25.

בנימין שטראוס (Benjamin Straus) ואשתו הדויג לויטה (Hedwig Levita), בני 61 ו-60; הבנות שרה (Sara) וברנהרדין (Bernhardine) והבן הארי (Harry) עדיין גרו ברחוב קלן (Kellenstraat) 11; הבן יוסף (Joseph) היה בצבא קבע ונכלא בסטניסלב (פולין).

לאופולד שטראוס (Leopold Straus) ורעייתו לאה גייקוב (Lea Jacob), בת 59 ו-54, מרחוב קלן 9. בנם יופי (Jopie) אותו אנחנו מכירים מהמכתב והבן מקס (Max) היה בפוכט (Vught). האחרים עדיין גרו בבית, כמו הבת שרה (Sara) (שרדה את אושוויץ-בירקנאו) והבנים סאלי (Sallie) ובנו (Benno).

אברהם קאמפ (Abraham Kamp) ואשתו רוזלי קאהן (Rosalie Cahn), בגילאי 65 ו-63, ובתם הנכה הרטה (Herta). כתובת: רחוב קלן 27.

* ברנד מאייר שואב (Barend Meijer Schwaab), בן 94, ואשתו הינדה מוסקוביץ' (Hinda Moskovitsch), בת 54. כתובת: רחוב קלן 35.

הבת מנישואיה הראשונים של הינדה, יוהנה שפילמן (Johanna Spielman), הייתה נשואה לבראם ברלין (Bram Berlijn) מדוטינכם (Doetinchem), אך התגוררה ב'ס-הירנברג.

האלמנה כהן (סימון) (Cohen (Simon)) נולדה דה ליאו (De Leeuw), הנקראת רוזייה (Roosje), והבנות גרטרודה (Geertruida) וגיני (Jenny) והבן יצחק יוליוס (Isaak Julius). מר כהן נפטר ב-21 במרץ באותה שנה. הוא היה אחד הנפטרים האחרונים שנקברו בבית העלמין היהודי. כתובת: רחוב מרקט (השוק) (Marktstraat) 31.

יוסף גייקובס (Joseph Jacobs) ואשתו הרמינה רוזנברג (Hermina Rosenberg) (הבת של הגברת עם חנות הממתקים), בני 37 ו-34, ובתם שרה (Sara), בת 2, כתובת: רחוב קלן 2. כעשר משפחות בסך הכל.

הליכה לבית הספר וטיולים הפכו לבלתי אפשריים. אימונים קבועים חייבו תאום, אפילו הצהרות מזויפות צריך היה לספק כדי להצליח להתרחק מאותם מחנות עבודה.

נכסים נמכרו כדי להישאר בחיים. אפילו גירושין מאישה לא יהודיה התרחשו כדי להגן עליה. זה מה שזיגפריד בלומנדל ואשתו רוזה עשו; למרבה המזל הם יכלו להינשא בשנית לאחר המלחמה.

להיות חבר בועד היהודי, כך חשבו, תמיד מועיל. לכן צירף אבא שטראוס את בנו לועד.

Verklaring	Bescheinigung
Desgewenscht bij autoriteiten te toonen	Zur Vorlage bei allen Behörden
De hiernevens gelotografeerde	Der nebenstehend Die abgebildete
<i>Hans Harry</i>	<i>Hans Harry</i>
geboren <i>18-2-18</i> te <i>Waarburg</i>	
wonend <i>Waarburg</i>	
ist bij den Joodschen Raad voor Amsterdam als werkzaam beschäftigt	<i>verkegenindiger</i> <i>Pestheker</i>
Amsterdam, <i>15 September</i> 1942	JOODSCHE RAAD VOOR AMSTERDAM A. Aascher } Voorzitters (Prof. Dr. D. Cohen)
№ B 522 *	

כן, הכל היה נכון כדי להעביר את המשפחה בשלום את המלחמה. כך נהג גם מר קאמפ (Kamp) שנסע ללא אישור ב-10 במאי 1942 לאמסטרדם כדי לדון עם המועצה היהודית על ה"הגירה" ("emigratie") שלו. לא ניתן לתאר את הדרמה של המשפחה הזו. לא ניתן אישור לבקר את הגברת קאמפ בבית החולים. בתה אושפזה במוסד אפלדורנסה בוס (Apeldoornsche Bosch) הידוע לשמצה (מוסד פסיכיאטרי). כל פריט לבוש היה צריך לבקש באמסטרדם. המקדמות ששילם מר שטראוס כדי להשאיר את משפחת קאמפ בחיים נחשבו כמעט תמיד

גבוהות מדי והיה צריך להחזירן בהסדרי התשלום האבסורדיים ביותר. רק המנהלה הזאת שמר ב. שטראוס כנציג המועצה היהודית נדרש לעשות, חיבה יום עבודה שלם. בחודש אוגוסט 1942 שילם מר קאמפ 30 פלי מקדמות על הוצאות רפואיות עבור אשתו. מייד הגיעה מאמסטרדם הודעה שהוא, אם היה לו כל כך הרבה, ודאי יש לו עוד הרבה יותר. לכן לא ניתן היה לספק לו עוד מקדמות תמיכה של 7.35 פלי לשבוע.

כן, המנהלה באמסטרדם עבדה היטב ובתפוקה מלאה. שום דבר לא נלקח בחשבון ובוודאי לא במחלקת "עזרה לעקורים" ("Hulp aan vertrekkenden"), כפי שעולה מהחשבון מיום 20.11.1942 שקיבל מר שטראוס על סך 12.75 פלי עבור רכישת תרמיל עבור ... מעבר לוטרבורק זה בטוח, אבל לא צויין עבור מי. חשבון זה היה תוצאה של תקנה, אז אמסטרדם לא אשמה, אבל זה מצייר תמונה של המצב. אגב, המחלקה המוזכרת היא דוגמה לשיעור בלשון נקייה.

Joodsche Raad voor Amsterdam
Afd. Hulp aan Vertrekkenden
Oude Schans 74
AMSTERDAM

Amsterdam, 11 September 1942.

Joodsche Raad voor Amsterdam,
Plaatselijke afdeling
Den Heer
B. Straus
Kellenstraat 11
's-Heerenberg(Gld)

Mijne Heeren,

Wij vestigen er hierdoor Uw aandacht op, dat het de bedoeling is, dat de plaatselijke afdelingen van den Joodschen Raad in de provincie de uitgaven, verbonden aan de deportatie naar Duitschland, zoo veel mogelijk uit eigen middelen betalen.

להסתתר או לברוח?

עם תעודת הזהות ואילנות היוחסין (distributiestamkaarten) חשב הכובש שבידי אחיות ברזל באוכלוסייה. כמובן שהיינו בעמדה קשה בהולנד. לא יכולנו לסגת לאזורי טבע גדולים כמו בצרפת או באיטליה. אבל מה שאיש לא חשב זה שבשום מקום לא יסתתרו כל כך הרבה אנשים כמו כאן בהולנד.

יהודים, טייסים שהופלו ושבוויי מלחמה שנמלטו הצליחו להסתתר הודות לאנשי ההתנגדות. זה לא רק משפט מתוך סיפור. לא, עזרה ניתנה בזדאם (Zeddarn), בביק (Beek) ובאזווין (Azewijn), הוצעה עזרה, לפעמים בהיקף גדול.

האם לא היו אלה יופ גרבן (Joep Garben) ואחותו אגנס (Agnes) באזווין שמתוך אמונה דתית לקחו ללא היסוס את שתי הבנות של משפחת שטראוס? עבור זה הם קבלו עיטור ישראלי גבוה (יד ושם). חוץ מזה היה "עסק" עמוס אצל גרבן של טייסים, רוסי, איטלקי וגרמני שנשארו לזמן קצר או ארוך יותר ליד משפחת שטראוס. אחת מהאחיות שטראוס כתבה בתקופת המסתור שלה שיר יפהפה בשם "הבקתה שלנו". שיר זה נותן מבט ברור על המצב.

זיגפריד בלומנדל הסתתר בביק (Beek), לאחר שהתגרש מאשתו! הוריו הלכו בעקבותיו וגם הלכו לבייק. מאייר זואב, בן ה-93, עזב עם אשתו ומת אצל בתו יוהנה שפילמן. הם הסתתרו אי שם בעיריית וויש (Wisch).

להסתתר היה כבר הרבה, אבל נדרשה לצורך זה מעורבות של צבא אנשי קשר. את כרטיסי השוברים היה צריך "לשאול" ממקום כלשהוא, היה צורך בכסף, תעודות זהות מזויפות וכן הלאה. אבל הודות למאמצים האישיים הגדולים של רבים, עדיין ניתן היה לשמור את הראש מעל, או יותר נכון, מתחת למים.

ONZE CABINE

הבקתה שלנו

Onze cabine, twee meter bij één tien
is een unicum om te zien.
Hij biedt plaats aan drie personen
Je kunt er in slapen; als het moet, ook in wonen.
Het dak en drie muren bestaan uit stro.
Heel kunstig verborgen zit ergens de po.
Een luikje zit aan de vierde der muren,
daar kunnen we fijn door naar buiten turen.
Het luikje geeft tevens lucht en wat licht
en soms een manestraal op ons gezicht.

Ied'ren avond nu, wanneer de zon is gedaald
wordt er door ons een ladder gehaald.
Eén klimt naar boven, maakt alles gereed,
daarna zijn we verdwenen voor je het weet.
Van beneden klinkt dan een stem tot ons door:
„Buy boven?“, roept Joep, „Ja“ klinkt het in koor.
De laatste verbinding met beneden wordt verbroken
en zijn we **boven** „ondergedoken“.

Als drie kleine kleuters heel braaf en net
liggen wij naast elkaar in bed;
maar wil de één zich soms gaan keren
moeten de anderen méé laveren.
Dat gaat soms hard, dat gaat soms ruw,
van d'een krijg je een klap, van d'ander een duw.
En zoals U wel zult snappen
krijgen ook hier de neutralen de klappen.

Soms, het is werkelijk ongehoord,
worden wij door ratten erg gestoord.
Ze komen aan met veel gedraaf,
maar Harry grijpt een ijzeren staaf
en port in 't stro met veel kabaal.
Van schrik gaan de ratten aan de haal.

Toch slapen wij ondanks alle zorgen,
van 's avonds vroeg tot aan de morgen.
Komt Joep en opent weer de deur
begint voor ons de dagelijkse sleur
van spinnen, breien én goed eten,
zodat je bijna de oorlog zou vergeten.
We moeten ons echter schikken en houden nog steeds m
Blijven op God vertrouwen; ééns komt het toch weer go
Daarom tot besluit de innige bede:
„Moge er spoedig komen, een langdurige vrede!“

הבקתה שלנו, שני מטרים על מחצית,
היא למראה מאד ייחודית.
לשלושה אנשים היא מקום מאפשרת.
ניתן לישון בה; לגור בה, אם אין דרך אחרת.
הגג ושלושה קירות מקש מיושם.
הסיר מוסתר בתחכום רב אי שם.
צוהר נמצא ברביעי מהקירות
דרכו נוכל יפה החוצה לראות.
הצוהר מספק אוויר וקצת אור
ולפעמים קרן ירח לפנינו תחדור.

בכל ערב, בשקיעת החמה בעולם,
אנחנו מביאים אלינו סולם.
אחד מטפס מעלה, הכל מכין,
אז אנחנו נעלמים לפני שתבחין.
מלמטה מהדהד אז לעברנו קול יחיד:
"הכל למעלה?" יופ קורא, "כן" עונה קול אחיד.
הקשר האחרון עם למטה נשבור
ואנו למעלה "עמוק במסתור".

כשלושה פעוטות מאד נאים וטובים
זה ליד זה במיטה אנו שוכבים:
אבל אם האחד רוצה להסתובב לפעמים
צריכים גם היתר עצמם להתאים.
לפעמים זה קשה, לפעמים זה אלים
מאחד מכה, מאחר דחיפה מקבלים.
וכפי שאתם מבינים בודאי,
גם הנייטרלים חוטפים בלי די.

לפעמים, זה ממש חסר תקדים,
אנחנו מחולדות מאוד מוטרדים.
עם הרבה תזזית הן מגיעות,
אבל הארי חיש קל אוחז במוט,
בקש דוקר הוא בהרבה המולה
מהר בורחות החולדות בבהלה.

בכל זאת נישן למרות כל הדאגה
מוקדם בכל ערב עד הבוקר הבא.
בא יופ ופותח שוב את דלתנו
מתחילה השגרה היומית עבורנו
של טוויה, של סריגה וגם אוכל טוב,
כדי שכמעט על המלחמה לא נחשוב.
בכל אופן נתפשר ונהיה אמיצים
יום טוב שוב יגיע, נבטח באלוהים.
לכן, לסיכום, תפילה מבפנים:
"שיבוא במהרה, שלום רב שנים!"

אזווין, פסחא 1944. Azewijn, Pasei

כסף היה נחוץ במיוחד כי את רובו היה צריך לקנות בשוק השחור. בהקשר זה, אינני רוצה למנוע ממך את המכתב הבא ושים לב לחתימה!

'Met dank aan de fabrikanten'

's Heerenberg, 19 Juni 1946.-

Aan den besloten kring dergenen - hieronder genoemd - die in de Oorlogsjaren in Enschede, Oldenzaal en Rijssen door giften en persoonlijke arbeid hebben medegewerkt om vele Joden voor ondergang te behoeden.-

Mijne Dares en Heeren,

In de periode Nov. 1942-Maart 1945 is door mij herhaaldelijk een beroep op U gedaan om in het diepste geheim en uitsluitend op persoonlijk vertrouwen, dat de gelden goed besteed zouden worden en hun doel zouden bereiken, steun voor de redding van Joodsche medemenschen te verleenen.-

Nu, ruim een jaar na den oorlog, daarop terugziende, lijkt veel van het gebeurde haast een legende, waarin komende geslachten zich slechts met moeite in kunnen denken.-

Op elk gebied en in allerlei vorm hebben Nederlanders, georganiseerd en individueel, in de oorlogsjaren verdrukten, verjaagden en strijders voor onze vrijheid trachten te helpen. De actie, waarover ik U hier in den meest algemeenen zin verslag uitbreng en waarin ook van andere zijde zeer belangrijk werd bijgedragen, heeft geloopt over rond 350 personen. Daarvoor werd in Uwen Kring bijeengebracht f 240.260.- De bedragen liepen over de Heeren H. Pekelharing, destijds wonende te Enschede, thans te Nijverdal, Zuster Overduyn en den Heer Friso van Hoorn. Met de verdere vertskkingen heb ik niet in verbinding gestaan. Naar de bescheiden, veiligheidshalve vernietigd werden, is het mij niet mogelijk, U een meer uitvoerig rapport uit te brengen en ik hoop, dat U met het hier geconstateerde genoegen kunt nemen.-

Ik betuig U mijn onrecht dank voor Uwe gewaardeerde medewerking en het in ons gestelde vertrouwen en ik hoop, dat hetgeen door U werd gedaan op dit gebied in een tijd van overweldigende tragiek, U blijvende voldoening zal schenken.-

Ons rest nog de beschikking over f 700.- onbesteede gelden, welk bedrag zal worden gestort in het fonds voor nagelaten betrekkingen van gevallen.-

Met de meeste hoogachting blijf ik,

w.g. J.H. van Heek.

בתודה לתעשיינים'

סי'הירנברג, 19 ביוני 1946

אלה מהמעגל הקרוב של אלה - הרשומים מטה - שבשנות המלחמה באנסחדה (Enschede), באולדנאל (Oldenzaal) וברייסן (Rijssen), תרמו באמצעות מתנות ועבודה אישית להצלת יהודים רבים מהשמדה.

גבירותיי ורבותיי,

בתקופה נובמבר 1942-מרץ 1945 פניתי אליך שוב ושוב בסודיות רבה ומתוך אמון אישי מוחלט, שהכספים ינוצלו היטב ושישיגו את מטרתם, הענקת תמיכה עבור הצלה של אחינו היהודים.-

עכשיו, יותר משנה אחרי המלחמה, במבט לאחור, הרבה ממה שקרה נראה כמעט אגדה, שהדורות הבאים יכולים רק לדמיין בקושי.

בכל תחום ובכל מיני צורות הולנדים, מאורגנים ובאופן אישי, מנסים לעזור בשנות המלחמה למדוכאים, לנרדפים וללוחמים למען החופש שלנו. הפעולה, שאני מדווח לכם כאן במובן הכללי ביותר, ואשר בה תרמו חלק חשוב מאוד גם צדדים אחרים, עוסקת בכ-350 אנשים. לשם כך נאסף במעגל שלך סכום של -240,260 פל. הכספים עברו לאדוונים ה.פקלהארינג (H. Pekelharing), שגרו בזמנו באנסחדה (Enschede), כיום בנייורדל (Nijverdal), האחוז אוברדוין (Zuster Overduyn) והאדון פריסו (Friso) מהורן (Hoorn). אם ההסתעפויות הנוספות לא הייתי בקשר. מאחר שאמצעי האבטחה הצנועים הושמדו, בלתי אפשרי עבורי לתת לכם דיווח מפורט יותר, ואני מקווה שתוכלו להסתפק בהסבר כאן.

אני מביע את תודתי הכנה לך על שיתוף הפעולה המוערך והאמון שלך בנו, ואני מקווה שמה שנעשה בתחום זה בזמן של הטרגדיה העצומה יביא לך סיפוק מתמשך.-

עדיין עומדים לרשותנו -700 פל' כספים שלא שולמו, סכום שיופקד בקרן למען שארים של הנופלים.

שלך נאמנה, אני נשאר,

ו.ג. י.ה. ואן הייק (w.g. J.H. van Heek).

בתחילת 1943, כאשר הרטה קמפ (Herta Kamp), לא מודעת, טופלה ב"הת בוש" (Het Bosch), כפי שנקרא מוסד אפלדורן, רוב התושבים היהודים אצלו כבר נעצרו. חלקם, שנכנעו לחץ העצום, נרשמו, כמו יופי ומקס שטראוס והוריהם. דרמה, טרגדיה, עליבות, כל מילה שתבחרו, פשוט אי אפשר לדמיין מה קורה בארץ וגם אצלו. אחת הטרגדיות הכי דמיוניות היא של הילדה בת השנתיים שרה גייקובס (Sara Jacobs) מרחוב קלן. אמה הניחה אותה אצל גברת ברנדסן (Berendsen). זו הבטיחה שתטפל היטב בשרה ושהאם תורשה לאסוף אותה לאחר המלחמה. עכשיו זה כמעט בלתי נתפס שלאנשים היו מחשבות כאלה ודנו ברצינות בעניינים כאלה. האם הרמינה גייקובס (Hermina Jacobs) החזיקה מעמד במשך ארבעה ימים ואז היא באה לקחת את הילדה שוב בשעה תשע בבוקר, בלי לדעת שהיהודים בכל רחוב קלן (Kellenstraat) יילקחו באותו בוקר באחת עשרה.

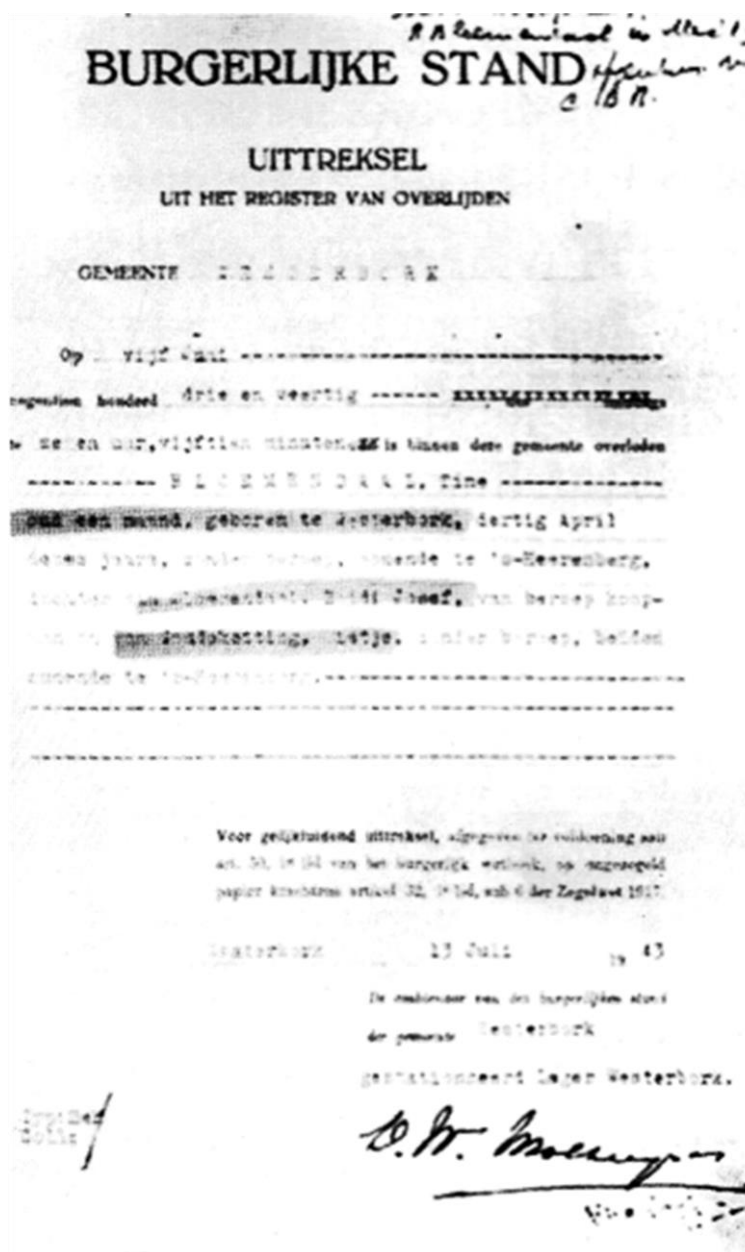

דרמה נוספת נגעה להרטה קאמפ (Herta Kamp) הנזכרת לעיל, המקומית שטופלה באפלדורנס בוש (Apeldoornse Bosch) הידועה. מבלי להתחשב במצבם, גורשו הרטה ו-1,100 חברים החולים בהוראתו המפורשת של אייכמן בלילה שבין 20 ל-21 בנואר 1943. הם הושלכו על משאיות, נלקחו לרכבות ונשלחו היישר לאושוויץ.

869 מהם נורו מייד למוות או נשרפו חיים בבורות. גם הצוות לא שרד.

למרבה המזל, תושבים מברג עשו מה שהם יכלו והם לא שכחו את חבריהם היהודים בני העיירה, כמו גברת קטס (Kets) מזדאם (Zeddamm), ששלחה בקביעות למקס שטראוס, השוליה שלה לשעבר, לחם שיפון וחמאה למחנה פוכט (Vught). הוא הודה לה במכתב ב-9 במאי 1943. הוא ביצע הכנת קרקע על ובסמוך לגשר מורדייק (Moerdijkbrug). רוב תושבי ברג היהודים הגיעו לוטרבורק. האומץ שהפגינו אנשים אלה ניכר מהברכה האחרונה של מר ב. שטראוס ורעייתו הדוויג.

עכשיו אנחנו יכולים להבין את הסיבה, אבל לפעמים מה שקרה מעלה מאוד את השאלה למה? מדוע מעולם לא הורשה מוזס בלומנדל לראות את נכדתו שנולדה ונפטרה בוטרבורק?

„INVERMA“
 PLATTAARDEN F. NIJHARDER
 ROTTERDAM - NOORD
 TELEFOON 41782 - POSTKANTOOR 9982

Wt./v. ROTTERDAM-N. 12 Juni 1943.

Wet. lig. Nr. 149. Fm. B. Straus, 's Heerenberg.

Hiermede v. r. aarz. v. in opdracht van de Administratie van de
 die bezittingen van de heer B. Straus, van wem, dat de heer Straus
 oprecht is voor ons den gebouwen inventaris uit te brengen, de
 liquidatie is overgenomen te worden.

INVERMA - VERREKENING VAN B. STRAUS 's-Heerenberg Kellenstr. 11

Indienrichting:
 Meubel met Horreplatte 5 "tok Innesser 1 Stuhl
 424. (Nationaal No. 25800)

INVERMA - VERREKENING WONING 11A 's-Heerenberg, Kellenstr. 11
 55
Schlafzimmer oben links
 1 Bett u. Matratze
 1 Oberbett

לא הכל נגנב לא, לא הכל אבל כמעט הכל נגנב
 באופן מאורגן היטב.

חברת Treuhandgesellschaft "סידרה" עם
 חברת התב INVERMA את העניינים על פי
 חוזה כלשהוא. הבתים פשוט הושכרו שוב
 לאחר הגירוש. חוצפה (gotspe), בלשון
 המעטה.

27 Juni 1943.

FRANKE JODENBLIJEN.

Azi

Het Algemeen Nederl. Beheer van Onverzekende
 Goederen, "A.N.B.C."
 Jacobijnenvaart 2
 te
A. R. S. S. S.

It isd de eer t mede te deelen, dat door den Berge-
 meester Geier gemaakte het huis van B. Straus in de Kellen-
 straat 11, ingevende 21 Juni 1943 is verhuurd aan D. J.
 van der Meer te 's-Heerenberg.

De huur van deze woning werd door den Onverzekende-Archiv-
 aar vastgesteld op f. 4.50 per week.

De huur is opgedragen te worden elke week per giro aan
 D. van der Meer te rekenen, voor de eerste maal op 20 Juni j.l.

Het lijkt mij wel gewenst, dat aan D. van der Meer voer-
 mede het huurcontract wordt uitgereikt.

De Directie van Onverzekende Goederen,

החידה של הכד

בקיץ של שנת 1942 נמסר בטירה ב'ס-הירנברג כד קטן. כנראה אחד התושבים היהודים מסר אותה במטרה שיישמר עבורו או עבורה.

ניתן לבחון כד חרס כחול-אפור זה בגובה של כ-15 ס"מ באמצעות התמונה המצורפת.

הדבר היחידי שכנראה בטוח הוא שהפריט הזה היה בעל משמעות רבה עבור הקהילה או עבור הבעלים שלו. משמעות דתית, לדעת מומחים, קשה לייחס לו, אז מה כן? כולי תקווה שעדיין אוכל ביום מן הימים לספר את פתרון החידה.

לא כולם, נכון?

רוב חברי הקהילה המשגשגת פעם הגיעו בין 26 ל-28 בפברואר 1943 לאושוויץ או בין 14 ל-23 ביולי 1943 לסוביבור.

בסה"כ נרצחו או מתו 31 יהודים לידי ברג ... 31 מתוך ששה מיליונים ... לא מספר גדול לעומת המספר הכולל ... לא ... אבל היו אלה תושבי העיר, שכנים, מכרים ... הנתונים הללו מגיעים בין היתר מהנהלת "משרד ההסדר למחנות הריכוז" (afwikkelingsbureau concentratiekampen).

**AFWIKKELINGSBUREAU
CONCENTRATIEKAMPEN**

Alle bezittingen:
No. 2.18505, 2/281, -
Onderwerp: Overlijden.
Bijlagen:
By koninklijk bevel
van koninklijke majest.

GRAVENHAGE 17.8.1943

BERNH
Ingekomen
den 7 AUG 1943
No.

Uit de ter beschikking van het Afwikkelingsbureau Concentratiekampen staande gegevens blijkt dat
Wjenna STRASS,
geboren 7.12.'26 te
laatst gewoond hebbend te 's-Hertogenberg,
Kellenestraat 9,
op 14.8.'43 is overleden te Sobibor.

7/17 Het Hoofd v. h. Afwikkelings-
bureau Concentratiekampen.

A. TIMMONS

Aan het Gemeentebestuur
Afd. Bevolking
van 's-Hertogenberg.

באתר האיכותי שלנו ברגהפדיה (Berghapedia) מוצגת רשימה מלאה של כל הקורבנות היהודים שחיו ונולדו ב'ס-הירנברג במשך שנים או שמצאו כאן מקלט זמני.

סוחר הפרוות, העורות והסמרטוטים הבא בימים, שואב, שכבר הוזכר פעמים רבות, הסתתר. הוא נפטר במסתור ב-18 באפריל 1944. אשתו ובתו התגוררו עוד זמן מה לאחר המלחמה איתנו ולאחר מכן עברו.

הבת יוהנה ברלין-ספילמן (Johanna Berlijn-Spielman) נפטרה באביב 1994 במהלך ביקור אצל בתה בישראל.

הילדים ממשפחת ב. וה. שטראוס שרדו, וכך גם אחייניתם שרה. הם למעשה החברים האחרונים בקהילה היהודית שלנו.

זיגפריד בלומנדל והוריו חזרו גם הם לברג. זיגפריד נישא בשנית לאשתו, ממנה נפרד במהלך המלחמה מסיבות ביטחוניות.

לכאורה אחוז גבוה של ניצולים וזה משמח כמובן, אבל לסיכום אפשר לומר שגם הקהילה היהודית בעירנו הושמדה כמעט כולה.

וכך, לאחר מאות שנים בקהילתנו, הגיעו לסיכום החיים היהודיים. אין הרבה מה למצוא מהתקופה הזו ולכן ניסיתי לספר לכם משהו עליה.

מקורות שנעשה בהם שימוש (לא תורגם)

נספחים

- נספח 1. אידיש (לא תורגם)**
- נספח 2. מספר ביטויים באידיש בשימוש לגבי המת (לא תורגם)**
- נספח 3. תפוצות (לא תורגם)**

בטבלה מטה מופיעים פרטיהם של התושבים היהודים ב'ס-הירנברג בשנת 1941 (המקור בגרמנית)

N a m e	Vornamen	Geburtsdatum	Geburtsort	Beruf	Anschrift am Wohnort	Zugezogen von	Kürzer Hinweis auf Vermögensverhältnisse
Bloemendaal	David	30-12-1871	Bergh Gld	geen	Klinkerstraat 46	Keulen	geen vermogen
Bloemendaal	Mozes	13-3-1881	Bergh Gld	Koopman	Klinkerstraat 25	nicht zugezogen	geen vermogen
Bloemendaal	Roidi Josef	1-9-1912	Bergh Gld	schilder	Klinkerstraat 25	"	"
Bloemendaal	Siegfried Salomon	8-8-1908	Bergh	rijwielhandelaar	Klinkerstraat 34	"	"
Cahn	Rosalie	16-5-1879	Hattingen Dl	geen	Kellenstraat 27	's-Gravenhage	"
Cohen	Isaak	31-8-1857	Bergh Gld	geen	Marktsstraat 31	nicht zugezogen	eenig vermogen
Cohen	Simon	7-12-1891	Bergh Gld	slager	Marktsstraat 31	"	eenig vermogen
Jacob	Lea	6-9-1888	Zelhem Gld	geen	Kellenstraat 9	Doetinchem	geen vermogen
Jacobs	Joseph	22-11-1905	Millingen G1	koopman	Kellenstraat 2	Millingen	"
Kamp	Abraham	17-4-1877	Berg Dl	geen	Kellenstraat 27	's-Gravenhage	"
Kamp	Helena	17-5-1881	Berg Dl	geen	Klinkerstraat 25	Crefeld	"
Kamp	Herba	16-10-1912	Wideggen Dl	geen	Kellenstraat 27	's-Gravenhage	"
Leauw de	Roozen	11-11-1900	Enschede	geen	Marktsstraat 31	Enschede	"
Levita	Hedwig	6-7-1882	Cramberg Dl	geen	Kellenstraat 11	Andermach	"
Meijer	Horst Israel	1-10-1919	Hamburg Dl	metaalbewerker	Kellenstraat 11	Amsterdam	"
Moskovitsch	Hinda	10-1-1888	Bendin Rusl	geen	Kellenstraat 35	Arnhem	"
Rosenberg	Hermine	8-4-1908	Bergh Gld	geen	Kellenstraat 2	nicht zugezogen	"
Ruhr	Johanna	25-7-1877	Mechernich Dl	geen	Klinkerstraat 46	Keulen	"
Schlösser	Rosa	8-7-1906	Wasserbetalva	geen	Klinkerstraat 34	Amsterdam	"
Spielmann	Johanna	27-10-1913	Arnhem	geen	Kellenstraat 35	Arnhem	"
Straus	Benjamin	22-7-1881	Bergh Gld	slager	Kellenstraat 11	nicht zugezogen	"
Straus	Berhardine	16-7-1913	Bergh Gld	geen	Kellenstraat 11	"	"
Straus	Eise	16-7-1913	Bergh Gld	geen	Kellenstraat 11	"	"
Straus	Harry	18-2-1918	Bergh Gld	bakker	Kellenstraat 11	"	"
Straus	Joseph	10-12-1918	Bergh Gld	kantoorbediende	Kellenstraat 9	"	"
Straus	Leopold	1-12-1883	Bergh Gld	veekopp man	Kellenstraat 9	"	"
Straus	Meijer	13-7-1920	Bergh Gld	koopman	Kellenstraat 9	"	eenig
Straus	Sara Betty	13-4-1920	Bergh Gld	winkelbediende	Kellenstraat 11	"	geen
Zwaab	Meijer Barend	4-6-1848	Groenlo Gld	koopman	Kellenstraat 35	Groenlo	eenig vermogen

P.B. Allen woonachtig te 's-Haarenberg.

1941 GAB

שם	שם פרטי	תאריך לידה	מקום לידה	עבודה	כתובת מגורים	עבר מ-	הערות קצרות על נכסים
בלומנדל	דוד	30-12-1871	ברג גלדר	איין	רח' קלינקר 46	קולן	איין נכסים
בלומנדל	מוזס	13-03-1881	ברג גלדר	סוחר	רח' קלינקר 25	לא עבר	איין נכסים
בלומנדל	רוידי יוסף	01-09-1912	ברג גלדר	צבע	רח' קלינקר 25	"	"
בלומנדל	זיגפריד	08-08-1908	ברג	חנות אופנים	רח' קלינקר 34	"	"
קאהן	ורסלי	16-05-1879	האטינגן 11	איין	רח' קלן 27	ס-גרנהאג	"
כהן	אייזק	31-08-1857	ברג גלדר	איין	רח' מרקט 31	לא עבר	מעט נכסים
כהן	סימון	07-12-1891	ברג גלדר	קצב	רח' מרקט 31	"	מעט נכסים
גייקוב	אלה	06-09-1888	זלהם גלדר	איין	רח' קלן 9	דוטינכהם	איין נכסים
גייקובס	יוסף	22-11-1905	מילינגן 11	סוחר	רח' קלן 2	מילינגן	"
קמפ	אברהם	17-04-1877	ברג 11	איין	רח' קלן 27	ס-גרנהאג	"
קמפ	הלנה	17-05-1881	ברג 11	איין	רח' קלינקר 25	קרפלד	"
קמפ	הרטה	16-10-1912	נידן 11	איין	רח' קלן 27	ס-גרנהאג	"
לאו דה	רוסיין	11-11-1900	אנסחדה	איין	רח' מרקט 31	אנסחדה	"
לויטה	הדוויג	06-07-1882	קמברג 11	איין	רח' קלן 11	אנדונך	"
מאייר	הורסט ישראל	01-10-1919	המבורג 11	מסגר	רח' קלן 11x	אמסטרדם	"
מוסקוביץ	הינדה	10-01-1888	בנדן רוסיה	איין	רח' קלן 35	ארנהם	"
רוזנברג	הרמינה	08-04-1908	ברג גלדר	איין	רח' קלן 2	לא עבר	"
רוז	יוהנה	25-07-1877	מוהרניך 11	איין	רח' קלינקר 46	קולן	"
שלוסר	רוזה	08-07-1906	אנסחדה	איין	רח' קלינקר 34	אמסטרדם	"
שפילמן	יוהנה	27-10-1913	ארנהם	איין	רח' קלן 35	ארנהם	"
שטראוס	בנג'מין	22-07-1881	ברג גלדר	קצב	רח' קלן 11	לא עבר	"
שטראוס	ברהרדין	16-07-1913	ברג גלדר	איין	רח' קלן 11	"	"
שטראוס	הארי	18-02-1918	ברג גלדר	אופה	רח' קלן 11	"	"
שטראוס	יוסף	10-12-1918	ברג גלדר	עובד משרד	רח' קלן 9	"	"
שטראוס	לאופולד	01-12-1883	ברג גלדר	איש מכירות	רח' קלן 9	"	מעט
שטראוס	מאייר	13-07-1920	ברג גלדר	סוחר	רח' קלן 9	"	איין
שטראוס	שרה בטי	13-04-1920	ברג גלדר	עובד חנות	רח' קלן 11	"	איין
זואב	מאייר ברנד	04-06-1848	גרונלו גלדר	סוחר	רח' קלן 35	גרונלו	מעט נכסים

1941

ג.ב. כל הגרים ב'ס-הירנברג

נספח 4

בטבלה מטה תמצאו סקירה של בני ארצנו היהודים הקבורים בבית הקברות שהוזכר כאן. לגבי המספור ראה תמונה בעמוד 11: הקברים 10 עד 22 הם של הצעירים ביותר.

Joodse begraafplaats Zeddamsesweg 's-Heerenberg

Graf nr	Naam	Geboorte- plaats	Geboorte- datum	Overleden op
01	Rachel bat Ascher			19-06-1846
02	Wilhelmine Zimmermann	Otzenrath	26-03-1838	01-02-1872
03	Nathan Abraham Frank			07-08-1832
04	Jacob Simon ben Chaijiem			02-10-1839
05	Sara Frank	Bergh	08-03-1806	13-03-1872
06	Leizer ben Simon			20-10-1888
07	Vertaling in bewerking			
08	Vertaling in bewerking			
09	Levie Rosenberg		10-03-1842	10-04-1898
10	Barend Zwaab	Amsterdam	08-06-1825?	01-04-1900
11	Hartog Heijmans	Wageningen	23-06-1838	02-04-1904
12	Johanna Zwaab-Straus	Dusseldorp	14-10-1817	26-07-1906
13	Joseph Straus	Wisch	25-02-1854	09-05-1914
14	Sara David wedv S Cohen	Wesel	00-00-1820	24-07-1914
15	Sara Straus-Hertz	Zevenaar	24-11-1854	05-10-1916
16	Jeannette Cohen-de Winter	Gendringen	20-12-1859	29-07-1919
17	Julia Rosenberg-Rubens	Doetinchem	23-10-1853	25-04-1921
18	Godfried Rosenberg (zerk gebroken)			00-08-1924
19	Sibilla Heijmans-Wertheim	Bergh	11-03-1876	03-11-1933
20	Sallie Jacobs		00-00-1886	04-04-1938
21	Eveline Jacobs-Rosenberg	Hengelo-G	07-05-1871	20-11-1940
22	Izaak Cohen			21-03-1942

בית הקברות היהודי ברחוב זדאם (Zeddamsesweg) ביס-הירנברג ('s-Heerenberg)

מס.קבר	שם	מקום לידה	תאריך לידה	נפטר ב-
01	רחל בת אשר			19-06-1846
02	וילהלמינה צימרמן	אוצנרת	26-03-1838	01-02-1872
03	נתן אברהם פרנק			07-08-1832
04	יעקב סימון בן חיים			02-10-1839
05	שרה פרנק	ברג	08-03-1806	13-03-1872
06	לייזר בן סימון			20-10-1888
07	תרגום בעיצומו			
08	תרגום בעיצומו			
09	לוי רוזנברג		10-03-1842	10-04-1898
10	בארנד זואב	אמסטרדם	08-06-1825?	01-04-1900
11	הרטוג היימנס	וואנינגן	23-06-1838	02-04-1904
12	יוהנה זואב-שטראוס	דיסלדורף	14-10-1817	26-07-1906
13	יוסף שטראוס	וויש	25-02-1854	09-05-1914
14	שרה דוד wedv S כהן	וסל	00-00-1820	24-07-1914
15	שרה שטראוס-הרץ	זבנאר	24-11-1854	05-10-1916
16	זינט כהן-דה חורף	גנדרינגן	20-12-1859	29-07-1919
17	יוליה רוזנברג-רובנס	דוטינגם	23-10-1853	25-04-1921
18	גודפריד רוזנברג (מצבה שבורה)			00-08-1924
19	סיבילה היימנס-ורטהיים	ברג	11-03-1876	03-11-1933
20	סאלי גייקובס		00-00-1886	04-04-1938
21	אוולין גייקובס-רוזנברג	הנגלו-ג	07-05-1871	20-11-1940
22	יצחק כהן			21-03-1942

מאייר זואב (Meijer Zwaab), בפרוות, בעורות ובסמרטוטים

גיון תיובן

במאמר על הקהילה היהודית בברג מוזכר מאייר זואב מספר פעמים. למטה תוכלו לקרוא כיצד מאייר זואב נלחם בממשלה בגיל מתקדם. המסחר שלו בסכנה.

מאייר זואב נולד ב-4 ביוני 1848 בגרונלו וב-24 ביוני 1872 התחתן בבית העירייה של ברג עם גריטיס לייפמן (Grietjes Liefman) מדוטינכס. גריטיה מבוגרת בארבע עשרה שנים ולזוג נולדים שני ילדים. שני הילדים (בארנד (Barend) ובהרנד מוזס (Bahrend Moses)) מתים צעירים. גריטיה נפטרת ב-1919, ובאותה שנה נישא מאייר בשנית להינדה מוסקוביץ, (Hinda Moskoviitsch), אלמנתו של גוסטב שפילמן (Gustav Spielmann) מארנהם. היא בעלת אזרחות רוסית ומביאה איתה בת מנישואיה הקודמים, יונה שפילמן (Johanna Spielmann), ילידת 1913. בסביבות שנת 1930 מתגוררת משפחת זואב ברחוב קלן (Kellenstraat), הבית נהרס ועמד בפניה עם כיכר גסטסהויז (Gasthuisplein). (עכשיו כניסה למרתף חניה, דירות).

כאן מתרחשת הדרמה שאיתה נאלץ מאייר זואב להתמודד בסוף חייו רבי הפעלים בשנים 1929/1930. אני אתן לארכיון לדבר בשם עצמו.

ב-27 בנובמבר 1929 מודיעה עיריית ברג כי מ.ב. זואב, סוחר ב'ס-הירנברג הגיש בקשה "להקמת מאגר פרוות, עורות וסמרטוטים על החלקה ב'ס-הירנברג, הידועה בפנקס הקדסטרי של עיריית 'ס-הירנברג כחלקה G (הכוונה ל-H) מס. 199". ב-13 בדצמבר 1929, לפני השעה 10 בבוקר, יש אפשרות להגיש התנגדויות ובשלושת הימים שלפני כן ישנה אפשרות להגיש התנגדות בכתב. בחודש דצמבר מגיבה גם ועדת הבריאות מדוטינכס לבקשה זו של מאייר זואב וכל זה מסתיים במכתב מ-**20 בינואר 1930** :

"בהתחשב: שהמפעל יוקם באזור צפוף בעיר; כי קיים חשש שהימצאותו של מפעל כזה, במקום האמור בבקשה, יגרום לפגיעה בבריאותם של תושבי המקום; אזורי אחסון כמו אלו הנזכרים מהווים סיכון להתפשטות מחלות מדבקות; יש לחשוש ממטרד לתושבי המקום, מכיוון ששטח אחסון זה יפיץ ריחות בשטח ויהפוך לנקודת כינוס של חולדות ושרצים אחרים;

כי ועדת הבריאות סבורה כי מאגרים כאלה מקומם אינו בעיר; שלא ניתן להיענות להתנגדויות המדווחות. נוכח הדו"ח הרשמי מ-13 בדצמבר 1929, המכיל את האירועים בישיבת אותו יום, ממנו עולה כי הועלו התנגדויות נגד מתן הבקשה לעניין בריאותם של ילדים הלומדים בבית הספר בסביבה, וכן דיירי בתים, כתוצאה מהתפשטות סירחון וכו'". צריך שיהיה ברור כי בקשתו של מאייר זואב נדחתה.

הסוחר - כך אני מתאר לעצמי - תחילה מבולבל, אחר כך חושש לקיומו ולבסוף זועם: אם כך כדאי שהעירייה תדע! תהיה לה משפחה ענייה לפרנס! מאייר מכתוב את המכתב הבא על בול של 30 סנט, הוא לא יודע לכתוב בעצמו. הוא חותם בחותמת העסק שלו:

3 בפברואר 1930

"לכבוד חברי מועצת העירייה המכובדים של ברג,

אני מבקש בנימוס את הבקשה הבאה שיכולה לבטל את הדחייה של מסמך חלקה G 199. מאחר שאין לי כלום בבית מלבד עור שפן יבש ועור ארנב וכמה סמרטוטים. מאחר שאחד האדונים הגיע לביתי כדי לברר, והוא לא הצליח לזהות ריח ועוד הרבה פחות זוהמה.

מאחר שאם יישלל ממני העסק, אני לא אוכל להתקיים, גבר בן 82 שנים. מאז פעלתי עצמאית במשך שישים שנה ותמיד עזרתי לעצמי ומעולם לא הייתי נטל על העירייה. אבל אם אתם מסרבים לי עכשיו להמשיך במלאכתי, אני אהפוך לנטל על הקהילה. ואז אני מיד מבקש תמיכה ולא יכול יותר לשלם מס. לעבוד אני לא יכול. מדוע לוקחים לי את הלחם מהפה ולאחרים לא?".

11 בפברואר 1930

מאייר מחפש את זה גבוה יותר ויוצא נגד ההחלטה של B&W בערעור:

"להוד מלכותה

המלכה,

בְּרֵית,

מציג בהערכה עמוקה להכיר את מאייר ברנד זואב. גברתי, אני מבקש ממך בקשה בנימוס. אני גבר בן כמעט 82 שנים. נשלל ממני רישיון הסמרטוטים והעורות הקטנים, שהם שפנים וארנבות. מכיוון שאני מקבל רק 3 מאות קילו סמרטוטים בשנה ו-2 עד 3 מאות עורות קטנים. אני סוחר כבר 60 שנה ומעולם לא שמעתי על רישיון מכיוון שאני לא יודע לקרוא ולכתוב. ואז ראש העיר היה יכול להודיע לי שאני צריך אישור. גרתי עם השוטר של העיר (gemeenteveldwachter) גאנסינג (Gunsing) במשך 15 שנה והאיש הזה מעולם לא סיפר לי שום דבר על אישור.

באותה תקופה עדיין הייתי צעיר וחזק, והגעתי לטוב יותר בשבוע מאשר בשנה שלמה. אני לא מבין למה לקחו לי את הרישיון. ריח או מחלה זיהומית לא יכולים לנבוע ממנו. אני מיד אורז את הסמרטוטים האלה לתוך שקיות והעורות מייבשים ליד הכיריים וכשאני מאחסן אותם בעליית הגג. כי אם אני לא יכול להמשיך את המסחר הקטן הזה שאני מקבל, אני צריך להטריח את העירייה לסיוע. בגלל ההכנסה הזו של 600 גילדן לשנה אני לא יכול להתקיים עם 3 אנשים. אני צריך לחיות מזה ולשלם כ-50 גילדן מס עירוני ומס כוח אדם 100 פלי' אחזקת הבית 60 גילדן לרופא עבור אישה חולה שיש לי. וילדה חלשה בת 16 שגם לא יכולה להרוויח כלום, אני בעצמי לא יכול לעבוד אצל אחרים. גברתי, אז את יכולה להבין שאני לא יכול לחיות על 8 פלי' לשבוע ומהסכום הזה של 8 גילדן האלה גם ללבוש ולתחזוקה אחרת. אני חייב להסתפק במסחר שהם מביאים לי הביתה כי אני כבר לא יכול לצאת להתפרנס. גברתי, אז אני לא יכול לאכול את הסנטים הספורים שיש לי כי אני לא יודע כמה קצר או כמה ארוך הזמן שנשאר לי לחיות, אז גם אשתי לא יכולה להישאר חסרת לחם. אז גברתי, אני מבקש בנימוס את עזרתך בעניין הזה. אני חותם את משרתך הכנוע (עם חותמת) על ידי מ.ב. זואב בנוכחות רייירס מזכ. ברג, משרד בית הקברות (Reijers Secr. Bergh, Kerkhof Ambt.)."

24 באוקטובר 1930

טחנות רשמיות טוחנות לאט. במשך שמונה חודשים מרחפת משפחת זואב בין תקווה לפחד. לבסוף מגיעה התגובה מארמון הט לו (Het Loo); "אנו וילהלמינה, בחסדי האל, מלכת הולנד, נסיכת אורנג'-נסאו וכו', ... המערער בלתי קביל בהסבר בערעורו." מאייר זואב חרג מהתקופה הקבועה בחוק של 14 יום להגשת ערעור.

הארכיון אינו מצייץ כיצד מאייר זואב המשיך במאבקו לקיומו. בכתבה על הקהילה היהודית אפשר היה לקרוא שהוא נפטר בשנת 1944 בעיריית וויש.

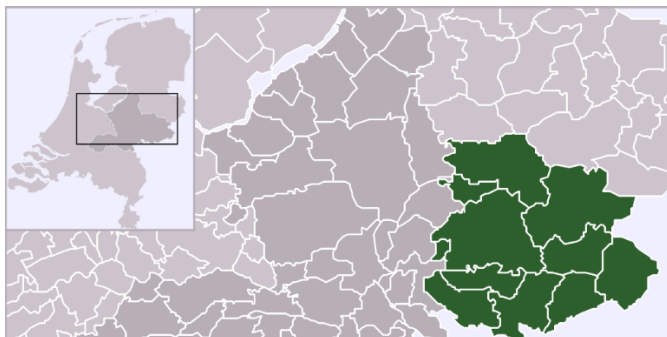
נספחים למהדורה העברית

1. הכרת הסביבה

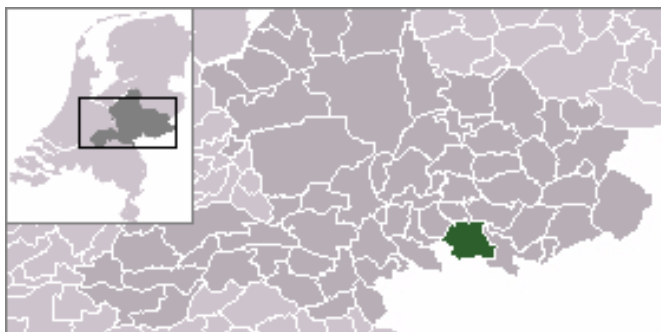
מחוז גלדרלנד (Gelderland) בתוך הולנד

אזור אכטרהוק (Achterhoek) בתוך מחוז גלדרלנד

אזור ברג (Bergh) בתוך מחוז גלדרלנד

מפת אזור ברג כיום

2. בית הקברות היהודי ב'ס-הירנברג כיום

ברגהפדיה – בית קברות יהודי

https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Joodse_begraafplaats

צילומי מצבות מתוך האתר :

1. המצבה של בינה הערץ-לוי (1808-1891) אמה של שרה שטראוס-הרץ (2. להלן)

2. המצבה של שרה שטראוס-הערץ (1854-1916) בת של בינה (1) ואליעזר אלמנת יוסף בן בנימין סטרוס (3. להלן)

3. המצבה של יוסף בן בנימין שטרוס (1854-1914) בן של קלערכ(?)

מתוך REGIO8 - De streekomroep van de Achterhoek - הערוץ האזורי של האכטרהוק

- מונטרלנד (Montferland) מתחילה את שיפוץ בית הקברות היהודי ב'ס-הירנברג (יולי 2020)
<https://www.youtube.com/watch?v=rvDqIKBQifc>
- תרבות יהודית בבית העלמין ב'ס-הירנברג נראית שוב לאחר כריתת עצים (פברואר 2021)
<https://www.youtube.com/watch?v=9TXagEo5bw>
- בית הקברות היהודי ב'ס-הירנברג נפתח מחדש לאחר שיפוץ (אוקטובר 2021)
<https://www.youtube.com/watch?v=ecMyfXilrA>

מתוך הסרט:

1. המצבה של יוסף בן בנימין שטרוס (1854-1914)

2. לוח זכרון על משפחת שטראוס

מופיעים בלוח:

- בנימין יוסף שטראוס (1881-1943)
- הדויג שטראוס לויטה (1882-1943)
- דיני שטראוס (1913-1997)
- יוסף תירוש (שטראוס) (1915-2010)
- הארי שטראוס (1918-2010)
- בטי שטראוס (1920)

3. מפעלי זכרון לשואה ולמחתרת בהם מופיעה משפחת שטראוס

אנדרטת "הרועה הטוב" לזכר שני אנשי כמורה נוצרים ותושבי 'ס-הירנברג היהודים שנספו בשואה

- ויקיפדיה – אנדרטת הרועה הטוב 'ס-הירנברג
https://nl.wikipedia.org/wiki/De_Goede_Herder_%28%27s-Heerenberg%29
- ברגהפדיה – אנדרטת מלחמה ב'ס-הירנברג
https://www.berghapedia.nl/index.php/Oorlogsmonument_%27s-Heerenberg
- עקבות מלחמה 'ס-הירנברג
<https://www.tracesofwar.nl/sights/58698/Oorlogsmonument-s-Heerenberg.htm>
- מקורות מלחמה – איתור אנדרטות מלחמה
https://www.oorlogsbronnen.nl/bron/https%3A%2F%2Fwww.4en5mei.nl%2Fherdenken-en-vieren%2Foorlogsmonumenten%2Fmonumenten_zoeken%2Foorlogsmonument%2F501

אנדרטה לזכר המחתרת באזוויין (Azewijn)

https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Verzetsmonument_Azewijn

האנדרטה כוללת משפט מתוך השיר של בטי שטראוס "הבקתה שלנו" ("Onze cabine"): "ואנו למעלה" "עמוק במסתור" ("en zijn wij boven onder gedoken"). גודל מקום המחבוא, כמופיע במשפט הראשון בשיר, מסומן כבסיס אנדרטה ובעמוד האנדרטה עצמה מופיעות שלוש דמויות במלבן חצוב באבן, כמופיע בשיר.

שימור זכר בני משפחת שטראוס מ'ס-הירנברג שנספו בשואה

- ברגהפדיה – שטראוס
<https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Categorie:Straus>
- "בני המשפחה היהודית שטראוס. רבים מהם אבדו את חייהם בשואה. הם מופיעים בשם משפחת ב.י. ו-ל. שטראוס באנדרטת המלחמה ב'ס-הירנברג"
- ויקיפדיה - רשימת "אבני נגף" (*) במונטפרלנד
https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_Stolpersteine_in_Montferland
- עקבות מלחמה - "אבני נגף" (*) ברחובות קלן---מולן ב'ס-הירנברג
<https://www.tracesofwar.nl/sights/72196/Stolpersteine-Kellenstraat---Molenstraat.htm>

(*) "אבני נגף" – Struikelstene/Stolpersteine - לוחיות זכרון ממתכת שמשולבות במדרכה בפתח בתים בהם התגוררו יהודים שנספו בשואה. מפעל זכרון שמיושם בארצות באירופה.

4. משפחת שטראוס – ברגהפדיה (הויקיפדיה של מחוז ברג)

ברגהפדיה כוללת מידע לגבי תושבי מחוז ברג. לפיכך לא נכללים בה פרטים על בני זוג שלא היו תושבי המחוז. לאלה מבין המוזכרים שנקברו בבית הקברות המקומי נוסף קישור של המצבה שלהם.

מפורט כאן רק עץ משפחה חלקי בלי דודים ובני דודים מדרגה שנייה ומעלה.

I דור

- בינה לוי (1808-1890)

https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Levie,_Bina
https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Bestand:Graf_Bina_Levie.jpg

II דור

- יוסף שטראוס (1854-1914)

[https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Straus,_Joseph\(1854\)](https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Straus,_Joseph(1854))
https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Bestand:Graf_Joseph_Straus.jpg

- שרה שטראוס-הרץ (1854-1918)

https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Hertz,_Sara
https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Bestand:Graf_Sara_Straus.jpg

III דור

- בנימין יוסף שטראוס (1881-1942)

https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Straus,_Benjamin_Joseph

- הדוויג שטראוס-לויטה (1882-1942)

https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Levita,_Hedwig

IV דור

- דיני שטראוס (1913-1997)

https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Straus,_Bernhardine_Else

- יוסף שטראוס (תירוש) (1915-2010)

[https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Straus,_Joseph\(1915\)](https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Straus,_Joseph(1915))

- הארי שטראוס (1918-2010)

https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Straus,_Harry

- בטי שטראוס (1920)

https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Straus,_Sara_Betty

5. חסידי אומות העולם

כאות הוקרה על חלקם בהצלת דיני, בטי והארי שטראוס, בהמלצתם של בטי והארי שטראוס, הוכרו האנשים שהיו שותפים להצלה על ידי יד ושם כחסידי אומות העולם.

סיפור המעשה והנימוקים מופיעים באתר יד ושם. מצורף קישור.

לאלה מביניהם שקיים דף גם בברגהפדיה צורף גם קישור לאותם דפים.

- **יוהנס ואגנס גרבן (Johannes & Agnes Garben)**

הסתירו אצלם באזווין (Azewijn) במשך 15 חודשים את דיני, בטי והארי שטראוס במחסן נטוש, "הוילה".

הוכרו כחסידי אומות העולם ב-21 ספטמבר 1978.

https://righteous.yadvashem.org/?search=Garben&searchType=righteous_only&language=en&itemId=4043179&ind=0

https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Garben,_Agnes_Mathea_Engelbertha

https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Garben,_Johannes_Hendrikus_Josephus

- **גרטרודה ואן גסל (קרמן), אלי בווינג (ואן גסל), טימה בווינג (Geertruida van Gessel (Karreman), Alie Beuving (van Gessel), Tieme Beuving)**

הסתירו אצלם בדירן (Dieren) במשך שנה את דיני ובטי שטראוס שנמלטו מיס-הירנברג כשהיו ידיעות על גירוש כל היהודים מהולנד. לאחר שנעצרו מספר חברי מחתרת והיה חשש שיתגלה מקום המחבוא, סייעו להעביר את האחיות למקום מחבוא חדש באזווין.

סייעו ליהודים רבים נוספים במהלך המלחמה.

הוכרו כחסידי אומות העולם ב-21 ספטמבר 1978.

https://righteous.yadvashem.org/?search=Garben&searchType=righteous_only&language=en&itemId=4014999&ind=3

- **ברנרד גירלינג (Bernard Geerling)**

פעיל במחתרת יחד עם אנטוניוס הטלאר והארי שטראוס. כשהיה חשש לחשיפתו של הארי, סייע בידו להגיע למסתור אצל יוהנס ואגנס גרבן.

הוכר כחסיד אומות העולם ב-27 דצמבר 1999.

https://righteous.yadvashem.org/?search=Garben&searchType=righteous_only&language=en&itemId=4014978&ind=2

- **אנטוניוס הטלאר (Antonius Hettelaar)**

פעיל במחתרת יחד עם ברנרד גירלינג והארי שטראוס. כשהיה חשש לחשיפתו של הארי, סייע בידו להגיע למסתור אצל יוהנס ואגנס גרבן.

הוכר כחסיד אומות העולם ב-27 דצמבר 1999.

https://righteous.yadvashem.org/?search=Garben&searchType=righteous_only&language=en&itemId=4015268&ind=4

https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Hettelaar,_Antonius_Wilhelmus